ഭാരതദർശനം 9

2215

JAWAHAR SHAKTHIKA GRANTHASALA
Reg. No.
KIDARAUZHI VENGANUR P.O

രാജസ്ഥാൻ

കേരള ഗ്രന്ഥശാലാസംഘം

തിരുവനന്തപുരം-1

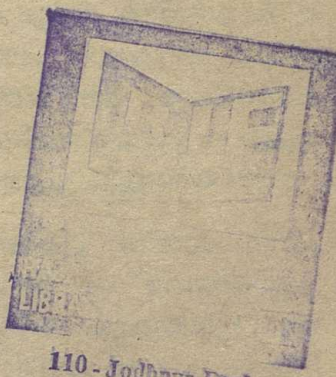
വില: 1-50

ശ്രീചിത്ര

ഭാരത ദർശനം—9

2215

രാജസ്ഥാൻ

110 - Jodhpur Park
Calcutta - 700068

കേരള ഗ്രന്ഥശാലാ സംഘം

തിരുവനന്തപുരം—1

വില: ക. 1.50

(Malayalam)

RAJASTAN

A book for neo-literates
First Published Sept: 1975

Printed at:
PRATHIBHA PRINTERS, MAVELIKARA-6

Price: Rs. 1.50

Published by:

© **Kerala Grandhasala Sangham 1975**

Trivandrum-1 Kerala State, India

കേന്ദ്ര–സംസ്ഥാന ഗവൺമെൻറുകളുടെ സഹായത്തോടുകൂടിയാണ് 'ഭാരതദർശനം' എന്ന പുസ്തക മാലയിൽ നവസാക്ഷരർക്കുള്ള പുസ്തകങ്ങൾ പ്രസിദ്ധപ്പെടുത്തുന്നത്.

രാജസ്ഥാൻ

രാജസ്ഥാൻ—വടക്കേ ഇന്ത്യയിലുള്ള ഒരു വലിയ സംസ്ഥാനമാണിത്. മഴ കുറവുള്ള നാടാണ്. എങ്കിലും കഷ്ടപ്പെടാൻ തയ്യാറുള്ള കുറെ ആളുകളാണ് അവിടെ ഉള്ളത്. അവിടത്തെ എത്ര എത്ര വീരൻമാർ ശത്രുക്കളോട് പൊരുതി മരണമടഞ്ഞു. നമ്മുടെ വേലുത്തമ്പിയെപ്പോലുള്ള ഒരു വീരനായിരുന്നു അവിടത്തെ റാണാപ്രതാപ്. അക്ബർ ചക്രവർത്തിയോടു പോലും എതിരിടാനുള്ള കരുത്ത് റാണാപ്രതാപിന്നുണ്ടായിരുന്നു.

കേരളത്തെപ്പോലെ അത്ര സുന്ദരമല്ല രാജസ്ഥാൻ. ചെടികളും മരങ്ങളും വളരണമെങ്കിൽ മഴ വേണമല്ലോ. എന്നാൽ അവിടെ മണൽക്കാടുകളാണ് കൂടുതലും. മഴ കുറവാണ്. കള്ളിമുള്ളുകളും പനയും മറ്റും അങ്ങിങ്ങു വളരുന്നുണ്ട്. ചിലയിടത്ത് കൃഷി ചെയ്തിരിക്കുന്നത് കാണാം.

വലുപ്പത്തിൽ ഇന്ത്യയിൽ രണ്ടാമത്തെ സംസ്ഥാനമാണ് രാജസ്ഥാൻ. മൂന്നു ലക്ഷത്തി നാൽപത്തിരണ്ടായിരത്തി ഇരുനൂറ്റി എഴുപത്തിനാല് ചതുരശ്ര കിലോമീറ്റർ വിസ്താരമുണ്ട്. ഇതിന്റെ പടിഞ്ഞാറ് പാകിസ്ഥാൻ കിടക്കുന്നു. വടക്ക് ഹരിയാന, പഞ്ചാബ് എന്നീ സംസ്ഥാനങ്ങളും യൂണിയൻ പ്രദേശമായ ഡൽഹിയുടെ ഭാഗങ്ങളും കാണാം. കിഴക്ക് ഉത്തർപ്രദേശും മധ്യപ്രദേശുമാണ് അതിർത്തികൾ. തെക്കുഭാഗത്ത് ഗുജറാത്ത് സംസ്ഥാനം കാണാം.

അവിടെയുള്ള ആളുകളെകാണുന്നതു രസകരമാണ്. പല തരത്തിലുള്ള വേഷങ്ങൾ, പലതരത്തിലുള്ള ഉൽസവങ്ങൾ, കൊട്ടാരങ്ങൾ, അമ്പലങ്ങൾ, പള്ളികൾ, പഴയ കോട്ടകൾ തുടങ്ങി പലതും അവിടെ കാണുന്നുണ്ട്. അവിടെ പല നല്ല പൂന്തോട്ടങ്ങളുമുണ്ട്. മാനും മയിലും ധാരാളമുള്ള നാടാണ് രാജസ്ഥാൻ.

ഞാൻ രാജസ്ഥാനിൽ പോയിട്ടുണ്ട്– മൂന്നു പ്രാവശ്യം. ഒരുപ്രാവശ്യം അജ് മീറിലാണ്. ആദ്യം പോയത്. രണ്ടാമത്തെ തവണ ജയ്പൂരിൽ പോയി മൂന്നാമത്തെ തവണ ഉദയ്പൂരിൽ. ഓരോ പ്രാവശ്യവും കണ്ട കാഴ്ചകൾ ചുരുക്കിപ്പറയാം.

ഉദയ് പൂരിലേക്ക്

ഉദയ് പൂരിൽ പോയ കഥ ആദ്യം പറയാം.

മാർച്ച് മാസം 3-ാം തീയതിയാണ് വേലായുധൻ നായർസാർ പറഞ്ഞത്– ഹിന്ദി പ്രചരിപ്പിക്കുന്നവരുടെ ഒരു ക്യാമ്പ് ഉദയപ്പൂരിൽ വെച്ച് നടക്കുന്നു എന്ന്. അതിന്ന് പോകണമെന്ന് അദ്ദേഹം നിർദ്ദേശിച്ചു. എന്റെ കൂടെ സുകുമാരൻനായർ സാറും വരുന്നുണ്ടെന്നറിഞ്ഞപ്പോൾ സന്തോഷമായി.

നാലാം തീയതിതന്നെ തമ്പാനൂർ റെയിൽവേസ്റ്റേഷനിൽ ചെന്ന് ഞങ്ങൾ രണ്ടുപേരും ടിക്കറ്റെടുത്തു. മദ്രാസ്, ഇറോർസി, ഖണ്ഡ്വാ, ചിറ്റൂർഗഡ് ഈ സ്ഥലങ്ങൾ വഴി ഉദയപ്പൂരിൽ എത്താനുള്ളതായിരുന്നു ടിക്കറ്റ്. ഒരാൾക്ക് അമ്പത്തഞ്ചു രൂപ ചാർജ്.

സമയമായപ്പോൾ കൂട്ടുകാരനില്ല

പത്താം തീയതി രാവിലെ ആറു മണിക്കു തന്നെ ഞാൻ തമ്പാനൂർ റെയിൽവേ സ്റ്റേഷനിൽ എത്തി.

യാത്ര പുറപ്പെടുമ്പോൾ അൽപം നേരത്തെ പുറപ്പെട്ടാൽ കുഴപ്പമില്ലല്ലോ ഏഴരയ്ക്കാണ് ട്രെയിൻ പുറപ്പെടുക.

മണി ഏഴ് ആയി. 7–15 ആയി. സുകുമാരൻനായർ സാറിനെ കാണാനില്ല. ആറരയ്ക്കു സ്റ്റേഷനിൽ എത്തും എന്ന് പറഞ്ഞിരുന്നതാണ്. എന്തു പറ്റി? വല്ല അസൗകര്യവും പെട്ടെന്ന് ഉണ്ടായിക്കാണും.

7–30 ന് തീവണ്ടിയുടെ വിസിൽ കേട്ടു. പച്ചക്കൊടിയുയർന്നു. ഞാൻ തീവണ്ടിയിൽ കയറിയിരുന്നു. ഭർത്താക്കൻമാരേയും മക്കളേയും മറ്റും യാത്ര അയയ്ക്കാൻ വന്ന സ്ത്രീകളും വയസ്സൻമാരും മറ്റും വിങ്ങി വിങ്ങി കരയുന്നു– വേർപാടിന്റെ ദുഃഖം.

രണ്ടു മണിക്കൂറിനകം വണ്ടി കൊല്ലത്തെത്തി. ഞാൻ പ്ലാറ്റ്ഫാറത്തിൽ ഇറങ്ങി എല്ലാ കമ്പാർട്ടുമെൻറിലും നോക്കി. സുകുമാരൻനായർ സാറിനെ എങ്ങും കണ്ടില്ല. അദ്ദേഹം വണ്ടിയിൽ കയറിയിട്ടില്ലെന്ന് തീർച്ചയായി. വളരെ വിഷമം തോന്നി.

ബർത്തിൽ വിരിപ്പു വിരിച്ചു കിടന്നു. ചെറിയ തണുപ്പ്. ഫാനിന്റെ കാറ്റ്. ട്രെയിനിന്റെ താളം ഒപ്പിച്ചുള്ള കുലുക്കം. ഞാൻ വേഗം ഉറങ്ങിപ്പോയി.

മദ്രാസു വരെ

'ഇഡ്ഡലീ, വഡേ, കാപ്പീ, സൂഡേ, പസൂംപാൽ' ഈ വിളികേട്ട് കണ്ണു തുറന്നു. നേരം വെളുത്തു കഴിഞ്ഞിരിക്കുന്നു. മധുരയിലെത്തിയിരിക്കുന്നു.

കാപ്പികുടി കഴിഞ്ഞപ്പോൾ ഒരു ഉൻമേഷം തോന്നി. ആഹാരം പ്രധാനമാണല്ലോ.

വണ്ടി വേഗം നീങ്ങുകയാണ്. വെളിയിലേക്ക് നോക്കി. നോക്കിയാൽ നോക്കെത്താത്ത ഭൂമി. മിക്കവാറും ഉണങ്ങി വരണ്ടു കിടക്കുന്നു. വെള്ളമില്ല. ഇവിടെല്ലാം

കൃഷി ചെയ്യാൻ കഴിഞ്ഞിരുന്നെങ്കിൽ തമിഴ് നാട് സ്വർഗ്ഗമായിപ്പോയേനേ.

കുറേ മുമ്പോട്ടുപോയപ്പോൾ ചെറിയ ഗ്രാമങ്ങൾ കാണാം. തെങ്ങിൻതോപ്പുകൾ, വാഴത്തോട്ടങ്ങൾ, പച്ചവിരിച്ച നെൽപ്പാടങ്ങൾ, ചോളം വിളഞ്ഞു നിൽക്കുന്ന വയലുകൾ.

കൊഡൈക്കനാൽ ജംഗ്ഷൻ

'സൂണ്ടൽ, സൂണ്ടൽ' എന്ന് വിളിച്ചു കൊണ്ട് ചീലർ കടല കൊണ്ടുനടന്ന് വിൽക്കുന്നു. കൊഡൈക്കനാൽ സ്റ്റേഷനാണ്. മുന്തിരി, ഓറഞ്ച്, സപ്പോട്ട, വാഴപ്പഴം എല്ലാം വിൽക്കുന്നുണ്ട്. സപ്പോട്ടാപഴം വാങ്ങി തിന്നു. നല്ല രുചി. നമ്മുടെ നാട്ടിലും ഇത് ധാരാളം ഉണ്ടാകും. വീട്ടിൽ ഒരുസപ്പോട്ടാ നട്ടു വളർത്തണമെന്ന് തോന്നി.

വണ്ടി മുന്നോട്ട് നീങ്ങും തോറും നല്ല കാഴ്ചകൾ. പച്ചവിരിച്ച പച്ചക്കറിത്തോട്ടങ്ങൾ, മഞ്ഞപ്പൂവണിഞ്ഞു നിൽക്കുന്ന തുവരച്ചെടികൾ, മുന്തിരിപ്പന്തലുകൾ ഇവയെല്ലാം മനുഷ്യന്റെ കഠിനമായ അദ്ധ്വാനത്തിന്റെ ഫലങ്ങളാണ്. കൗപീനം മാത്രം ഉടുത്തുകൊണ്ട് വെയിലത്ത് പണിയെടുക്കുന്ന കറുത്ത മനുഷ്യരെ ഈ തോട്ടങ്ങളിൽ കാണാം. ചേലയുടുത്ത സ്ത്രീകളും അവരുടെ കൂടെ പണി ചെയ്യുന്നത് കാണാം. അദ്ധ്വാനിച്ചാൽ ഭൂമിയിൽ നിന്നും കനകം വിളയിക്കാമല്ലോ.

ഡിൻഡുകൽ സ്റ്റേഷനിൽ എത്തിയപ്പോൾ വിളിയുടെ രീതി മാറി. 'ടീ സായ സായ സായ. ടീ ടീ സായ സായ സായ. ടീ കൊയ്യാപ്പഴം. മലപ്പഴം മികച്ചർ' എന്നായി. പേരയ്ക്കായാണ് കൊയ്യാപ്പഴം. വളരെ നല്ല പഴങ്ങൾ. ഒന്നു വാങ്ങിതിന്നു. നല്ല രുചി. വയറിനും

നല്ലതാണ്. അത് തിന്നപ്പോഴും തോന്നി വീട്ടിൽ ഒരു പേരത്തെയ് നട്ടുവളർത്തണമെന്ന്.

രണ്ടു വശവും തോട്ടങ്ങളാണ്. മുളകും വഴുതിനയും വിളഞ്ഞു നിൽക്കുന്നു.

വിരുദ നഗറിൽ ചെന്നപ്പോൾ തൈർ ശാദവും സാമ്പാർ ശാദവും കിട്ടി. വാങ്ങി ശാപ്പിട്ടു. മിതമായ ആഹാരം.

കുട്ടികൾ കൂട്ടത്തല്ലായാൽ

എന്റെ നേരെ മുന്നിലുള്ള സീറ്റിൽ ഒരു വയസ്സനാണ് ഇരിക്കുന്നത്. പൊക്കം കുറവാണ്. കഷണ്ടി. നരച്ചമുടി രണ്ടു വശത്തേക്കും വളർന്നു കിടക്കുന്നു. തൊട്ടടുത്ത് ഒരു ഗർഭിണി. ചെറുപ്പക്കാരിയാണ്. മടിയിൽ ഒരു കുഞ്ഞ്. ഒരു വയസ്സ് കഷ്ടിച്ചുകാണും. കുട്ടി മുല കുടിക്കാൻ കരയുന്നു. അടുത്തു വേറൊരു കുട്ടി. രണ്ടു വയസ്സു കാണും. രണ്ടും കൂടി മുല കുടിക്കാൻ മൽസരമാണ്. അപ്പൂപ്പൻ ഓരോ കുട്ടിയേയും മാറി മാറി വിളിച്ചുനോക്കും. ഒന്നും അടുക്കുന്നില്ല. തുളു ഭാഷയിൽ എന്തോ പറഞ്ഞു ദേഷ്യപ്പെട്ടു. അപ്പൂപ്പൻ വെളിയിലേക്ക് നോക്കി ഇരിപ്പായി.

കേരളത്തെക്കുറിച്ച്

എന്റെ സീറ്റിൽ രണ്ടു പേർ കൂടി ഉണ്ടായിരുന്നു. ഒരാൾക്ക് നല്ല കറുപ്പാണ്. തമിഴനാണ്. എങ്കിലും ഇംഗ്ലീഷിലാണ് എന്നോട് സംസാരിച്ചത്. മകൻ ഡാക്ടറാണ്. പാങ്ങോട്ട് പട്ടാളം ആശുപത്രിയിൽ ജോലിനോക്കുന്ന മകനെ കണ്ടിട്ട് വരികയാണ്.

കേരളത്തെക്കുറിച്ച് അദ്ദേഹത്തിന് ചില പരാതികളുണ്ട്. തൊഴിലു ചെയ്യുന്നവർക്ക് ശരിക്ക് ആഹാരം കിട്ടുന്നില്ല. കൃഷിയിൽ ആളുകൾ വേണ്ടത്ര ശ്രദ്ധിക്കു

ന്നില്ല. ഇതു കൊണ്ടെല്ലാം കേരളത്തിലുള്ളവരുടെ ആരോഗ്യം മോശമായി വരുന്നു എന്നതാണ് പരാതി.

ഹിന്ദി ഭാഷ

എന്റെ അടുത്തിരുന്ന വേറൊരാൾ വെളുത്തു തടിച്ച ഒരു സമുഖനാണ് സർദ്ദാർജ്ജി ഉള്ള കണ്ണട വെച്ചിരിക്കുന്നു. കമ്പിമീശ. വയസ്സ് അൻപതു കഴിയും. രണ്ടു പൈസാ ചെലവു ചെയ്താൽ ഉടൻ ഡയറിയിൽ കുറിച്ചിടുന്ന പ്രകൃതക്കാരൻ.

അദ്ദേഹവും ഇംഗ്ലീഷിലാണ് സംസാരിച്ചത്. പ്രൊഫസർ ആണ്. ഒരുകോളേജിൽ ഫ്രഞ്ചുഭാഷ പഠിപ്പിക്കുന്നു: ലോകത്തിൽ ഏറ്റവും നല്ല ഭാഷ ഫ്രഞ്ച് ആണെന്നാണ് അദ്ദേഹത്തിന്റെ അഭിപ്രായം. 'ഹിന്ദിയോടു തമിഴർക്ക് വിരോധമെന്താണ്?' ഞാൻ ചോദിച്ചു. ''ആരു പറഞ്ഞു തമിഴർക്ക് ഹിന്ദിയോടു ഇഷ്ടമില്ലെന്ന്?'' ജനങ്ങൾക്ക്-ഹിന്ദി ഇഷ്ടമാണ്. നേതാക്കൻമാർ പറഞ്ഞു പരത്തുകയാണ് ഇഷ്ടമല്ലെന്ന്.

പട്ടാളക്കാരൻ

''വാളപ്പളേം, ഉപ്പുമാ-റവ ബിരിയാണീ-ടീ-ടീ-കദംബേ'' പുറത്തു ശബ്ദം കേട്ടു. ട്രെയിൻ ഒരു സ്റ്റേഷനിൽ നിന്നു. 'അടുത്തത് എഗ്മൂർ ആണ്.' പ്രൊഫസർ പറഞ്ഞു. എല്ലാവരും കിടക്കകൾ തെറുത്തുകെട്ടിത്തുടങ്ങി. മദ്രാസിലെത്താറായി, ഞങ്ങൾ.

അടുത്ത കമ്പാർട്ടുമെൻറിൽ നിന്ന് ഒരു പട്ടാളക്കാരൻ ഞങ്ങളുടെ സീറ്റിൽ വന്നിരുന്നു. പട്ടാള വേഷം തന്നെ. തിരുവനന്തപുരത്ത് ശംഖുമുഖത്താണ് വീട്. ജോലി തേസ്പൂരിൽ. തേസ്പൂരിലേക്കു പോകുകയാണ്.

'മഹാകഷ്ടമാണ് തേസ്പൂരിലെ ജീവിതം' അയാൾ പറഞ്ഞു. 'തൊലി കറുപ്പിക്കുന്ന ചൂട്. കുടി

ച്ചാൽ തൊണ്ട വീങ്ങുന്ന വെള്ളം' ഇത്ര പാടുപെട്ട് നാടു കാക്കുന്ന പട്ടാളക്കാരെക്കുറിച്ച് മതിപ്പ് തോന്നി.

മദ്രാസ്സിൽ

വൈകിട്ട് ആറു മണിക്ക് വണ്ടി എഗ്മൂറിൽ എത്തി. പട്ടാളക്കാരനു മൊത്ത് ഒരു ടാക്സിയിൽ ഞാൻ സെൻട്രൽ സ്റ്റേഷനിലെത്തി. അവിടെ നിന്നു വേണം അടുത്ത വണ്ടിയിൽ കയറാൻ. ഡൽഹിക്ക് പോകുന്ന ട്രെയിനിൽ കയറി ഇനി 'ഇറാർസി'യിൽ എത്തണം. ഡൽഹിക്ക് ഇനി അടുത്ത ദിവസമേ ട്രെയിനുള്ളു. 12-ാം തീയതിയ്ക്കുള്ള 'ജനതാ എക്സ്പ്രസ്സി'ൽ ഒരു സീറ്റ് റിസർവ്വ് ചെയ്തു. 'റൂം വേണോ സാർ?' താമസിക്കാൻ മുറിവേണോ എന്ന് അന്വേഷിച്ചു കൊണ്ട് ബ്രോക്കർൻമാർ അടുത്തു. ഒരാളിന്റെ കൂടെ 'ഗ്രാൻറ് ലോഡ്ജി'ൽ എത്തി. സ്റ്റേഷനിൽ നിന്നും കുറച്ച കലെയുള്ള ഒരു വലിയ ഹോട്ടൽ. മുറിയിൽ സാധനങ്ങൾ എല്ലാം കൊണ്ടുവെച്ചു. കുളിയും ശാപ്പാടും കഴിഞ്ഞു ഒന്നു നടക്കാനിറങ്ങി.

കരളലിയിക്കുന്ന കാഴ്ചകൾ

പരേരാ തെരുവിൽ കൂടിയാണ് നടന്നത്. ഓടയിൽ കൂടി ഒഴുകുന്ന അഴുക്കിന്റേയും എരുമച്ചാണകത്തിന്റേയും നാറ്റം. ഓടയുടെ അരുകിൽ ധാരാളം മനുഷ്യക്കോലങ്ങൾ സ്ഥലം പിടിച്ചിട്ടുണ്ട്. ആണുങ്ങളും പെണ്ണുങ്ങളും കുഞ്ഞുങ്ങളും. രാത്രി കഴിച്ചു കൂട്ടണമല്ലോ.

ആണുങ്ങൾ മിക്കവാറും കിടന്നു കഴിഞ്ഞു. പണി ചെയ്തു തളർന്ന ശരീരത്തിന്ന് ടാറിട്ട റോഡും പൂമെത്തതന്നെ. പെണ്ണുങ്ങൾ ആഹാരം പാകം ചെയ്യുകയാണ്. കുട്ടികൾ കളിയും ചിരിയും കരച്ചിലുമായി ഓടിച്ചാടി നടക്കുന്നു. പലതിനും നൂലുവസ്ത്രമില്ല. ഒൻപതു

പത്ത് വയസ്സുള്ള ഒരു പയ്യൻ ഓടയിലേക്ക് കാലുനീട്ടി യിരിക്കുന്നു. ഓടയിലെ അഴുക്കു വെള്ളം ദേഹത്ത് കോരി ഒഴിക്കുകയാണ്....അവനും കുളിക്കണമല്ലോ.

അടുത്ത തെരുവിലേക്ക് കടന്നു. അവിടെ ആളുകൾ മുഴുവൻ കിടപ്പായി കഴിഞ്ഞു. ഓടയോട് ചേർത്ത് കുറെ ഭാണ്ഡക്കെട്ടുകളും വീഞ്ഞപ്പെട്ടികളും വെച്ചിട്ടുണ്ട്. ഓരോരുത്തരും ജീവിതം മുഴുവൻ സമ്പാദിച്ചത് അതിലുണ്ട്. ചെരുപ്പുകുത്തികളാണെന്ന് തോന്നുന്നു. തൊഴിലൊന്നും ഇല്ലാത്തവരും കാണും. എരുമയും പട്ടിയും ആടും പശുവും എല്ലാം അവരുടെ ഇടയ്ക്കൊക്കെ കിടന്നുറങ്ങുന്നു! മൃഗങ്ങൾക്ക് പോലും അവരെ കണ്ടിട്ട് മനുഷ്യരാണെന്ന് തോന്നിയില്ലായിരിക്കാം.

പെൺ പോരു്

വെളുപ്പിന് ഉണർന്നത് ഒരു ബഹളം കേട്ടുകൊണ്ടാണ്. ജനലിലൂടെ താഴോട്ട് നോക്കി. ഓടയുടെ അരികിൽ കുറെ പെണ്ണുങ്ങൾ വഴക്കു കൂട്ടുകയാണ്. ഉച്ചത്തിൽ വളരെ ദേഷ്യത്തോടെ എന്തൊക്കെയോ വിളിച്ചുപറയുന്നു. ചീത്തയാണ് പറയുന്നതെല്ലാം. ഒരു പക്ഷത്ത്. ഒരു സ്ത്രീ മാത്രം. മറുപക്ഷത്ത് രണ്ടു സ്ത്രീകൾ. കുറെ കഴിഞ്ഞപ്പോൾ, ഉണർന്നവർ ഓരോ പക്ഷത്തു ചേർന്നു. വഴക്ക് മൂത്തു. ബഹളം കേട്ട് ഉണർന്നു കുഞ്ഞുങ്ങൾ നിലവിളിച്ചു. കുഞ്ഞുങ്ങളെ എടുത്തുകൊണ്ടായി പിന്നത്തെ പോര്. ഇതൊന്നും ശ്രദ്ധിക്കാതെ ആണുങ്ങൾ കിടന്നുറക്കമാണ്.

നേരം വെളുത്തു. നോക്കിയപ്പോൾ വഴക്കില്ല. അവരെല്ലാം കൂടി ഇരുന്ന് ചീട്ട് കളിക്കുന്നു. ആണുങ്ങൾ അടുപ്പുകൂട്ടുന്നു. ഇവരും സ്വതന്ത്ര ഭാരതത്തിലെ പൗരൻമാർ തന്നെ!

കാലത്തിനൊത്ത കോലം

12-ാം തീയതി രാവിലെ ഒരു കൂട്ടുകാരനെ കാണാനായി ഇറങ്ങി. റോഡിലൂടെ നടക്കുമ്പോൾ പള്ളിക്കൂടത്തിലേക്ക് പോകാനായി കുട്ടികൾ ബസ്സ് കാത്ത് നിൽക്കുന്നു. അൽപം ദൂരമേ ഉള്ളെങ്കിലും നടക്കുന്നത് പ്രയാസമാണല്ലോ. കടും നിറങ്ങളുള്ള ഉടുപ്പുകൾ ധരിച്ച പെൺകുട്ടികൾ. പലരും ആണുങ്ങളുടെവേഷം തന്നെ. ആൺകുട്ടികൾ മുടി നീട്ടി വളർത്തിയിട്ടുണ്ട്. കാലത്തിനൊത്ത കോലം.

റോഡിന്റെ രണ്ടു വശവും നടപ്പാതയുണ്ട്– ഫുട്പാത്ത്. അതിന്നരികിലായിരുന്ന് വളരെ പേർ ഭിക്ഷയാചിക്കുന്നു. കൈകാലുകൾ ഇല്ലാത്തവരടങ്ങിയ ആ കൂട്ടത്തിൽ ജോലി ചെയ്യാൻ ശേഷിയുള്ളവരും ഉണ്ട്. ജോലി കിട്ടാത്തതാണോ? അതോ ജോലി ചെയ്യാൻ മടിയോ?

കൂട്ടുകാരനെ കണ്ടു തിരിച്ചു നടന്നു. വഴി തെറ്റി എന്നു തോന്നി. ''സെൻട്രൽ സ്റ്റേഷനിലേക്ക് പോകുന്ന വഴി ഏതാണ്'' ഒരു പോലീസുകാരനോട് ചോദിച്ചു. ''തെരിയില്ലെ'', അയാൾ മറുപടി പറഞ്ഞു. ഇതു കേട്ട് മറ്റൊരാൾ എനിക്ക് വഴി കാട്ടിത്തരുന്നതിനായി ഒരു പയ്യനെ കൂടെ അയച്ചു തന്നു.

മൂന്നു മണിക്കാണ് വണ്ടി പുറപ്പെടുന്നത്. ലോഡ്ജിൽ നിന്നും പെട്ടിയും കിടക്കയും എടുത്തു കൊണ്ട് സ്റ്റേഷനിൽ വന്ന് പ്ലാറ്റ് ഫാറത്തിൽ ഇരുപ്പായി.

പ്ലാറ്റുഫാറത്തിൽ നെടുനീളെ യാത്രക്കാർ സ്ഥലം പിടിച്ചിരിക്കുന്നു. ഒരു കുടവയറൻ പഞ്ചാബി മലർന്നടിച്ചു കിടക്കുന്നു. പൈജാമയിട്ട ഭാര്യ അടുത്തിരുന്നു

വയറു തിരുമ്മുന്നു. അയാൾക്ക് ശാപ്പാട് കുറച്ച് കൂടി പ്പോയതാണെന്ന് തോന്നുന്നു.

പഞ്ചാബികളും മറാത്തികളും ഗുജറാത്തികളും ബംഗാളികളുമെല്ലാം അവിടവിടെ ഇരുപ്പുണ്ട്. ഓരോരുത്തരും അവരവരുടെ നാട്ടിലെവേഷം ധരിച്ചിരിക്കുന്നു. മലയാളികൾക്കു മാത്രം നമ്മുടെ മുണ്ടുടുക്കുന്നതിൽ ആക്ഷേപം. അവരെല്ലാം തന്നെ പാൻറ്സ് ആണ് ഇട്ടിരിക്കുന്നത്.

നമ്മുടെ ആളുകൾ ആരുമില്ല

വണ്ടി വന്നു. എല്ലാവരും അകത്ത് തള്ളിക്കയറി. ഞങ്ങളുടെ കമ്പാർട്ടുമെൻറിൽ കയറിയവരിൽ അധികവും ഹിന്ദി പറയുന്നവർ ആയിരുന്നു. സാധനങ്ങൾ ഒന്നു നീക്കിവെക്കാനോ അൽപം നീങ്ങി ഇരിക്കാനോ പറയണമെങ്കിലും ഹിന്ദിയിൽ തന്നെ വേണം. മലയാളിയായ ഒരാൾ മലയാളത്തിൽ പറഞ്ഞു നോക്കി. അനക്കമില്ല. ഇംഗ്ളീഷിൽ പറഞ്ഞു നോക്കി– രക്ഷയില്ല. അയാൾക്ക് ഹിന്ദി ഒട്ടും വശമില്ല. യാത്ര അയയ്ക്കാൻ വന്നവരോടു വളരെ വിഷമത്തോടെ അയാൾ പറഞ്ഞു. ''ഇതിൽ നമ്മുടെ ആളുകൾ ആരും തന്നെ ഇല്ല. എല്ലാം ഹിന്ദിക്കാരാണ്'' പാവം! ഇന്ത്യയിൽ അധികവും ഹിന്ദി സംസാരിക്കുന്നവരാണെന്ന് അയാൾക്ക് അറിയില്ല!

മൂന്നരമണിക്ക് അഞ്ചുമണി

''മൂന്നാം തീയതി സിങ്കപ്പൂരിൽ നിന്നും കപ്പൽ കയറിയതാണ്. ഇന്നലെയാണ് മദ്രാസ്സിൽ വന്നിറങ്ങിയത്'' അടുത്തിരുന്ന ഒരു തടിയൻ പറഞ്ഞു. യു. പി. ക്കാരനാണെന്ന് വേഷം കൊണ്ട് മനസ്സിലായി. ഉച്ചിക്കുടുമയും പാളത്താറും. നല്ല മണമുള്ള തൈലം തലയിൽ പുരട്ടിയിരിക്കുന്നു. കയ്യിൽ കെട്ടിയിരുന്ന വാച്ച് കാണിച്ചു

കൊണ്ട് അയാൾ പറഞ്ഞു. 'ഇപ്പോൾ മൂന്നു മണിയേ ആയുള്ളു. ഈ വാച്ചിൽ അഞ്ചു മണിയായി. ഇത് സിങ്കപ്പൂരിലെ സമയമാണ്. അവിടെ ഇപ്പോൾ അഞ്ചുമണിയായിരിക്കും''.

ജോലി ചെയ്താൽ നല്ല ശമ്പളം കിട്ടുന്ന സ്ഥലമാണ് സിങ്കപ്പൂർ. എന്ന് അയാൾ പറഞ്ഞു എന്ത് ജോലി ചെയ്താലും അവിടെ നല്ല കൂലി കിട്ടും. ഇവിടെ അങ്ങനെ ഒരു കാലം ഉണ്ടാകുമോ? ഞാൻ ആ ലോചിച്ചു.

ഹിന്ദി ശരിക്കറിഞ്ഞുകൂടാ

''താങ്കൾ മാർവാഡിയാണോ'' പഞ്ചാബി ചോദിച്ചു.. ''മലയാളിയാണ്'' ഞാൻ പറഞ്ഞു. ഞങ്ങൾക്ക് ഇത്ര നല്ല ഹിന്ദി വശമില്ല. അയാൾ പറഞ്ഞു. ഞങ്ങൾ കുട്ടിക്കാലത്ത് പാകിസ്ഥാനിലാണ് പഠിച്ചത്. അവിടെ പേർഷ്യൻ ഭാഷയും ഉർദു ഭാഷയുമാണ് പഠിച്ചിരുന്നത്. ഇന്ത്യ രണ്ടായപ്പോൾ ഞങ്ങൾ ഭാരതത്തിലേക്ക് പോന്നു. ഇപ്പോൾ ഹിന്ദി കുറേശ്ശെ അറിയാം—എന്നേയുള്ളു.

കാഴ്ചകൾ കാഴ്ചകൾ

കിഴക്കുവശത്തേക്ക് നോക്കി—കടൽ. ബംഗാൾ ഉൾക്കടലാണ്. അടുപ്പു കൂട്ടിയതുപോലെ ചെറുകുടിലുകൾ. മുക്കുവരുടേതായിരിക്കണം. കുറെകൂടി ചെന്നപ്പോൾ ഫാക്ടറികൾ. അവിടവിടെ പനയോല മേഞ്ഞ കുടിലുകൾ. പിന്നെ വെളിസ്ഥലങ്ങൾ.

ഒന്നു മയങ്ങി. കണ്ണു തുറന്നപ്പോൾ രണ്ടു വശവും നെൽപ്പാടങ്ങൾ. മുട്ടറ്റം വെള്ളമുണ്ട്. കാളയെ പൂട്ടി നിലം ഉഴുന്നു. അങ്ങിങ്ങായി മാന്തോപ്പുകൾ. ഇടയ്ക്കൊക്കെ ചെറിയ കുടിലുകൾ. ചിലയിടത്ത് ചോളം കൃഷി ചെയ്തിരിക്കുന്നു. പശുക്കൾ കൂട്ടം കൂട്ടമായി നിന്നു

മേയുന്നു. മരച്ചീനി ഇവിടെല്ലാം എത്തിയിരിക്കുന്നു!

പുറകോട്ടു നടക്കുന്ന കാളകൾ

അങ്ങിങ്ങായി കാളകൾ പുറകോട്ടു നടക്കുന്നതു കാണാം കിണറിൽനിന്നും വെള്ളം വലിക്കുകയാണ്, കൃഷിക്ക്. പഴയ രീതി. ഇവിടെങ്ങും പമ്പുസെറ്റുകൾ വന്നെത്തിയിട്ടില്ല. പിന്നെ എങ്ങനെ കൃഷി നന്നാകും. ചിലയിടത്ത് കാളകൾക്കു പകരം മനുഷ്യനാണ് മുമ്പോട്ടും പിമ്പോട്ടും നടക്കുന്നത്.

കൗപീനം മാത്രം ഉടുത്ത ചിലർ നടന്നു നീങ്ങുന്നു. നീണ്ട ഓരോ കമ്പു തോളിൽ വെച്ചിട്ടുണ്ട്. രണ്ടും മന്നും പാത്രങ്ങൾ രണ്ടറ്റത്തും കെട്ടിത്തൂക്കി ഇട്ടിരിക്കുന്നു. പാത്രങ്ങൾ നിറയെ വെള്ളമാണ്. വെള്ളത്തിനു വേണ്ടി എന്തു പാടു പെടുന്നു.

കുറ്റിക്കാടുകൾ

മണി ആറായി. രണ്ടു വശവും കുറ്റിക്കാടുകൾ. ആയിരമായിരം ഏക്കർ സ്ഥലം മുഴുവൻ കുറ്റിക്കാടുകൾ. ''ഇവിടെയെല്ലാം ആളുകളെ കൊണ്ടു താമസിപ്പിച്ചു കൃഷി ചെയ്യരുതോ ?'' ഒരു ഉത്തർപ്രദേശുകാരൻ ചോദിച്ചു. ''ശരിയാണ്'' ഒരു ഹരിയാനാക്കാരൻ പറഞ്ഞു.

'വെള്ളമില്ലാതെ എന്തു ചെയ്യും' ഒരു തമിഴൻ ചോദിച്ചു.

ആന്ധ്രായിൽ

''നമസ്കാരമുഡു'' ഫ്ളാറ്റുഫാറത്തിൽ ആരോ പറയുന്നതു കേട്ടു. ഗുഡൂർജംങ്ഷനിൽ വണ്ടി നിൽക്കുകയാണ്. ഒരു ആന്ധ്രാക്കാരൻ ഞങ്ങളുടെ കമ്പാർട്ടുമെൻറിൽ കയറി. നല്ല തടി. തല മുട്ടയടിച്ചിട്ടുണ്ട്. ''അടുത്ത ഒരു ഗ്രാമത്തിലേക്കു പോകുകയാണ്''. അയാൾ ഹിന്ദിയിൽ പറഞ്ഞു. അടുത്തിരുന്ന തമിഴനോട്

അയാൾ എന്തോ തെലുങ്കിൽ ചോദിച്ചു. ''എനിക്കു തെലുങ്കു വശമില്ല'' തമിഴൻ ഇംഗ്ലീഷിൽ പറഞ്ഞു ''ഹിന്ദിയും വശമില്ലേ?'' ''ഇല്ല'' പിന്നെ നിങ്ങൾ വടക്കോട്ടു പോയാൽ വളരെ വിഷമിക്കുമല്ലോ തെലുങ്കുകാരൻ മുന്നറിയിപ്പു കൊടുത്തു.

എന്തൊരു തടി !

പതിമൂന്നാം തീയതി നേരം വെളുത്തപ്പോൾ വണ്ടി ഡൂർനുക്കൽ സ്റ്റേഷനിൽ നിൽക്കുകയാണ്. ഞാൻ ചൂടു് ഇഡ്ഢലിയും ചായയും വാങ്ങിക്കഴിച്ചു.

ആന്ധ്രതന്നെ. ആളുകൾക്കെന്തൊരു തടി. നല്ല പൊക്കം. നല്ല വണ്ണം. 'മാലോകരേ മന്നരായാൽ ഈ വണ്ണം വേണം'. വെറും ചോറും ചമ്മന്തിയും കഴിച്ചാൽ ഈ വണ്ണം കിട്ടുകയില്ല. തീർച്ച.

മലയും മേടും

കിഴക്കുവശത്തു മലകൾ ഉയർന്നു നിൽക്കുന്നു. കോട്ട കെട്ടിയതുപോലെ. മേഘം മലകളെ മൂടി നിൽക്കുന്നു.

പാറക്കെട്ടുകളും പാഴ്മരങ്ങളും അവിടവിടെ കാണാം.

നിരപ്പുള്ള സ്ഥലങ്ങളിൽകൂടി കാളവണ്ടികൾ പാഞ്ഞു പോകുന്നു. ഇവയ്ക്കു പ്രത്യേക റോഡു വേണ്ടാ.

ചിലയിടത്തു മണൽപ്രദേശങ്ങൾ. അവിടെ നെല്ലു കൃഷി ചെയ്തിരിക്കുന്നു.

ഇടയ്ക്കിടെ കച്ചിക്കൂടിലുകൾ. മുമ്പിൽ ആൾക്കൂട്ടം. വിചിത്രമായ വേഷങ്ങൾ.

പോത്തിനെ പൂട്ടിയ വണ്ടികൾ. ആളുകൾ മണ്ണു വെട്ടി വണ്ടിയിലിടുന്നു. വണ്ടി നീങ്ങുന്നു.

ചെത്തുകാർ പന കയറുന്നു. ചുവട്ടിൽ നിൽക്കുന്നവർ ആർത്തിയോടെ മേലോട്ടു നോക്കുന്നു.

കിഴക്കും പടിഞ്ഞാറും മലകൾ കാണാം.

അവിടവിടെ ധാരാളം മുളകുതോട്ടങ്ങൾ. വറവലുമുളകുകൾ പഴുത്തു നിൽക്കുന്നു. എന്തു ഭംഗി! നടുക്കൊരു ഏറുമാടം. അതിൽ ഇരുന്ന് ഒരു പെൺകുട്ടി പക്ഷികളെ വിരട്ടി ഓടിക്കുന്നു. അങ്ങിങ്ങു തുണികൊണ്ടുള്ള കോലങ്ങൾ കെട്ടി വച്ചിരിക്കുന്നു.

തലമുടി പൊഴിയാതിരിക്കാൻ

അടുത്തിരുന്ന ഒരു പട്ടാളക്കാരനോടു ഞാൻ സംസാരിച്ചു. ആളു മലയാളിയാണ്. പട്ടാളത്തിലാണ്. 'ലേ' എന്ന സ്ഥലത്താണു ജോലി. ഇൻഡ്യയുടെ വടക്കേ അതിർത്തി. കടൽനിരപ്പിൽനിന്നും പതിനായിരം അടി ഉയരമുള്ള സ്ഥലം. പുല്ലു കുരുക്കത്തില്ല. തലമുടി പറെ വെട്ടിയിരിക്കുന്നത് മുടി പൊഴിയാതിരിക്കാനാണത്രേ! ഉണ്ടെങ്കിലല്ലേ പൊഴിയൂ. കാട്ടുകാളയും കാട്ടുകുതിരയും അല്ലാതെ വേറെ മൃഗങ്ങൾ ഒന്നും അവിടെ ഇല്ലപോലും.

ഗുരുജിയും ശിഷ്യരും

ഞങ്ങൾ ഇരുന്നതിനടുത്ത കമ്പാർട്ടുമെൻറിൽ പോയി നോക്കി. ഗവാളിയർകാരായ കുറേപേർ. മൂന്നുനാലു സ്ത്രീകളും മൂന്നുനാലു പുരുഷൻമാരും രണ്ടുമൂന്നു കുട്ടികളും. രാമേശ്വരത്തു തീർത്ഥയാത്ര പോയിട്ടു വരുകയാണ്.

കൂട്ടത്തിൽ ഒരു ഗുരുജിയുണ്ട്. മൂത്തയ്യപ്പൻ. പ്രായം അൻപതോടടുക്കും. കൗപീനം മാത്രമേ ഉടുത്തിട്ടുള്ളു. ദേഹം മുഴുവൻ ഭസ്മവും ചന്ദനവും പുരട്ടിയിട്ടുണ്ട്. വടം പോലുള്ള വെള്ളി അരഞ്ഞാണം. സ്വർണ്ണച്ചെയിനുള്ള വാച്ച്. രുദ്രാക്ഷത്തിനും സ്വർണ്ണം കെട്ടിയിട്ടുണ്ട്. സ്ത്രീകളുടേതുപോലുള്ള ഒച്ചയാണ് ഗുരുജിക്ക്. അലുവായും പൂരിയും തിന്നുന്ന സമയമൊ

ഴികെ ബാക്കി സമയം മുഴുവൻ നമ:ശിവായ ജപിച്ചുകൊണ്ടിരിക്കും. കോളുതന്നെ.

''രാമേശ്വരത്തു പോയിട്ടു മുടികളയിച്ചില്ലേ'' ഞാൻ ഒരു ചെറുപ്പക്കാരനോടു ചോദിച്ചു.

''മുഖം വടിപ്പിച്ചതേയുള്ളു'' അയാൾ പറഞ്ഞു.

മക്കൾ ചിരിച്ചാൽ അമ്മ ചിരിക്കും

ഒൻപതര മണിയായപ്പോൾ വണ്ടി കാസിപ്പെട്ട് സ്റ്റേഷനിൽ നിന്നു. തീർത്ഥയാത്രക്കാരിൽ രണ്ടു ചെറുപ്പക്കാർ കൂടി ഒരു പടുകിഴവിയെ എടുത്തു വെളിയിലിറക്കി. പ്ലാറ്റുഫാറത്തിൽ ഒരു കസേരയിൽ ഇരുത്തി. വെള്ളം കൊണ്ടുവന്നു കുളിപ്പിച്ചു. തോർത്തിച്ചു. അലക്കിയ വസ്ത്രം ഉടുപ്പിച്ചു. ഭസ്മം തൊടീച്ചു. ഒരു ആപ്പിൾ ചെത്തിക്കൊടുത്തു. ഒരു സ്ത്രീ പ്ലാറ്റുഫാറത്തിൽവച്ചു സ്റ്റൗ കത്തിച്ചു. ചായ ഉണ്ടാക്കി. ഒരു കപ്പു ചായ അമ്മയ്ക്ക് പിടിപ്പിച്ചു കൊടുത്തു. അമ്മയ്ക്ക് തൃപ്തിയായി. മക്കൾ ചിരിച്ചു. അമ്മ ചിരിച്ചു. അമ്മയെ താങ്ങി എടുത്തു വണ്ടിയിൽ കൊണ്ടുവന്നു കിടത്തി. വണ്ടി നീങ്ങി. എത്ര നല്ല മക്കൾ.

കഥകളിക്കാരല്ല

രണ്ടു വശവും കുന്നുകൾ. കൃഷിസ്ഥലങ്ങളും ഇടയ്ക്കിടെ കാണാം. സ്ത്രീകൾ ചുമടുമായി നടന്നകലുന്നു. വേഷം കണ്ടാൽ കഥകളിക്കാരാണെന്നേ തോന്നൂ അതേ കുപ്പായവും പാവാടയും വളകളും തളകളും കമ്മലും മാലയും എല്ലാം.

രണ്ടു വശവും നെൽപ്പാടങ്ങൾ ഇടയ്ക്കു ഒറ്റാലു കമഴ്ത്തിയതുപോലുള്ള കുടിലുകൾ. മുകളിലുള്ള പന്ത

ലുകളിൽ കന്നുകാലികൾ.

ചോളം, ആവണക്ക്, ചെറുനാരകം ഇവയൊക്കെ കൃഷി ചെയ്തിരിക്കുന്നു

ആട്ടിൻപറ്റങ്ങളെ ഇടയൻമാർ കൊണ്ടു നടന്നു മേയ്ക്കുന്നു. ഇടത്തേ തോളിൽ കമ്പിളി മടക്കി ഇട്ടിട്ടുണ്ട്. വലത്തേ കയ്യിൽ നീണ്ട വടി വലിയ തലക്കെട്ട്. രസകരമായ കാഴ്ച.

ഗോദാവരിക്കപ്പുറത്ത്

അകലെ മലകൾ. മലകളിൽകൂടി മേഘത്തിന്റെ നിഴൽ ഇഴഞ്ഞുനീങ്ങുന്നു. വലിയ ഒരു പാലം. താഴെ ഗോദാവരി നദി ഉണങ്ങി വരണ്ടു കിടക്കുന്നു. പെട്ടെന്നു രണ്ടുവശവും വനങ്ങൾ കണ്ടുതുടങ്ങി വലിയ മരങ്ങളില്ല. കുറ്റിക്കാടുകളും പാഴ്മരങ്ങളും.

പടിഞ്ഞാറുവശത്തുള്ള മലയുടെ പൊക്കം കൂടി വരുന്നതുപോലെ തോന്നി. അവിടവിടെ ചില കുടിലുകൾ. കാളവണ്ടിയുടെ മേൽക്കൂര കമഴ്ത്തി വെച്ചതുപോലെ. ആളുകൾ മരത്തണലിൽ വിശ്രമിക്കുന്നു. കൂടെ പശുക്കളും എരുമകളും പോത്തുകളും ആട്ടിൻപറ്റവും തണൽ പറ്റിക്കിടക്കുന്നു.

ഉച്ചവെയിലിലിരുന്ന് ചിലർ പാറ പൊട്ടിക്കുന്നു.

ചെറിയ മഴച്ചാറ്റൽ. ഒരു കുഞ്ഞ് സന്തോഷത്തോടെ കൈ വെളിയിലേക്കിട്ടു. പെട്ടെന്നു മഴ മാറി. കാറ്റായി.

രണ്ടു വശവും ഉള്ള വനത്തിൽ വലിയ മരങ്ങൾ കണ്ടുതുടങ്ങി. ഇടയ്ക്ക് മുളയും ഈറയും ധാരാളം തടികൾ വെട്ടിമുറിക്കുന്നു.

പകുതി ചപ്പാത്തി പകുതി ചോറ്

ചന്ദ്രപ്പുർ സ്റ്റേഷനായി. മഹാരാഷ്ട്രയുടെ അതിർത്തിയിലേക്കു കടന്നു. മറാഠിയിൽ എഴുതിയ

ബോർഡുകൾ രണ്ടു വശവും കാണാം.

ഉച്ചയ്ക്ക് പകുതി ചോറു കിട്ടി. വടക്കേ ഇൻഡ്യയിലെ രീതി തുടങ്ങുകയാണ്.

ഗാന്ധിത്തൊപ്പി ധരിച്ച ആളുകൾ.

തീർത്ഥയാത്രക്കാർ ഭജന തുടങ്ങി. ഗുരുജി ചൊല്ലിക്കൊടുക്കുന്നു. ശിഷ്യർ ഏറ്റുപാടുന്നു. പാട്ടു കേട്ടുകൊണ്ടാണ് ഞാൻ ഉറങ്ങിയത്.

കുചേലവൃത്തം

പതിനാലാംതീയതി വെളുപ്പിന് വണ്ടി ഇറ്റാർസിയിൽ എത്തി. ഞാൻ അവിടെ ഇറങ്ങി. നല്ല തണുപ്പ്. കമ്പിളിബനിയനും കമ്പിളിബണ്ടിയും എടുത്തിട്ടു. കമ്പിളിതൊപ്പിയും ധരിച്ചു.

മിക്കവാറും എല്ലാവരും കോട്ടും പാൻറും ആണ് ധരിച്ചിരിക്കുന്നത്. തണുപ്പിന് ഈ വേഷം അത്യാവശ്യമാണെന്നു തോന്നി.

ഹിന്ദിയിൽ 'ദുധ് ലോ ദൂധ്' എന്നു വിളിച്ചുകൊണ്ട് ചിലർ പാലു വിൽക്കുന്നു.

പ്ളാറ്റ്ഫാറത്തിൽ ഒരു ഖയസ്സൻ ഇരുന്നു പാടുകയാണ്. ഉടുക്കു പോലെ ഒരു സാധനം കൊട്ടിക്കൊണ്ട്. കുചേലന്റെ കഥയാണ് ഹിന്ദിയിൽ പാടുന്നത്. നേരത്തേ വായിച്ചിരുന്നതായതുകൊണ്ടു മനസ്സിലായി. പാടി കേട്ടപ്പോൾ വളരെ ഇമ്പം തോന്നി. ദരിദ്രനായ കുചേലനോട് രാജാവായ ശ്രീകൃഷ്ണൻ എത്ര സ്നേഹത്തോടെ പെരുമാറുന്നു!

ഖാണ്ഡ്വായിലേക്ക്

ഇനി ഖാണ്ഡ്വായിലേക്കാണു പോകേണ്ടത്. 6–30 ന് കാശി എക്സ്പ്രസ് വന്നു. അതിൽ കയറി. തിരക്കില്ല. സൂര്യൻ ഉദിച്ചുയരുന്നു.

പറവകൾ പറന്നകലുന്നു. രണ്ടു വശവും ഗോതമ്പും കടലയും കൃഷി ചെയ്തിരിക്കുന്ന സ്ഥലങ്ങളാണ്. മധ്യപ്രദേശ് ആണ്.

ചിലയിടത്ത് ആളുകൾ ഇരുന്നു തീ കാച്ചുന്നു. കമ്പിളി ഇല്ലാത്തവർ അല്ലാതെ എന്തു ചെയ്യും.

കിണറുകരയിൽ സ്ത്രീകൾ കൂടിനിൽക്കുന്നു. കടും നിറമുള്ള വസ്ത്രങ്ങൾ. പിത്തളക്കുടങ്ങളിൽ വെള്ളം നിറച്ച് തലയിൽ അടുക്കി വെച്ചുകൊണ്ടു അവർ നടന്നു നീങ്ങുന്നതു കാണാൻ നല്ല രസം. ഒരാളിന്റെ തലയിൽ നാലും അഞ്ചും കുടങ്ങൾ ഉണ്ട്.

ഇന്നലെ കണ്ടതുപോലുള്ള കാഴ്ചകൾ വീണ്ടും കണ്ടു തുടങ്ങി. കൃഷിയിടങ്ങൾ–കൃഷിക്കാർ–കന്നുകാലികൾ–കുടിലുകൾ-വെളിസ്ഥലങ്ങൾ. ഇതാണ് ഇൻഡ്യയുടെ തനിരൂപം. കുടിലുകളുടെ ചുവരുകളിൽ ചാണകപ്പരളകൾ പതിച്ചിരിക്കുന്നു. തീ എരിക്കാൻ! എന്തു വളമാണ് ഇങ്ങനെ നഷ്ടപ്പെടുന്നത്!

ആളുകളെല്ലാം വലിയ മുളവടിയും ഊന്നി നടക്കുന്നു.

കടും ചുവപ്പു നിറമുള്ള പൂക്കൾ ചില മരങ്ങളിൽ കാണാം. 'പലാശ് മരങ്ങളാണ്'. ഒരാൾ പറഞ്ഞു.

മേൽക്കൂരയില്ലാത്ത കുതിരയില്ലാത്ത കുതിരവണ്ടികളിൽ സ്ത്രീകളും പുരുഷൻമാരും കുത്തിയിരുന്നു യാത്ര ചെയ്യുന്നു.

കുടിലുകളുടെ മുമ്പിലുള്ള കളത്തിൽ ചോളം കൊയ്തു വെച്ചിരിക്കുന്നു.

അവിടവിടെ കരിമ്പിൻതോട്ടങ്ങൾ. ഇടയ്ക്കു ചെറിയ കട്ടിലിട്ട് ചില വയസ്സൻമാർ ഇരിക്കുന്നു.

ആജ്മേർ പാസഞ്ചർ

ഒൻപതരയ്ക്ക് വണ്ടി ഖാണ്ഡ്വാലിൽ എത്തി.

ഞാൻ അവിടെ ഇറങ്ങി. പതിനൊന്നു മണിക്ക് ആജ്മേർ പാസഞ്ചർ വന്നു. ഒരു കമ്പാർട്ടുമെൻറിൽ കയറി. മൂന്നു വല്യമ്മമാരും കുറെ ആണുങ്ങളും ഉണ്ട്. ഞാനും കൂട്ടത്തിൽ കൂടി.

വയസ്സായിട്ടും പാവാട

വല്യമ്മമാരെ ഞാൻ ശ്രദ്ധിച്ചുനോക്കി. പ്രായം അൻപതോളം ആയെങ്കിലും പാവാടയാണ് ഉടുത്തിരിക്കുന്നത്. ഹാഫ് സാരിയുടുത്ത് ഒരു തുമ്പ് തലയിൽ കൂടി ഇട്ടിരിക്കുന്നു.

പ്ലാറ്റുഫാറത്തിൽകൂടി നടക്കുന്ന സ്ത്രീകളുടെ വേഷവും ഞാൻ ശ്രദ്ധിച്ചു. എല്ലാം വിചിത്രം! എല്ലാവർക്കുമുണ്ട് വളയും തളയും തോടയും മൂക്കുകുത്തിയും. വളകൾ പലവിധം. കട്ടിയുള്ളവ ഒരിനം. വേറൊരിനം പരന്നു വീതിയുള്ളവ. വെളുത്ത കൊമ്പുകൊണ്ടുണ്ടാക്കിയത്. വെള്ളികൊണ്ടു കുഴലുപോലെ ഉണ്ടാക്കിയ വളകളും ഉണ്ട്. ഒരിഞ്ചു ഘനത്തിൽ. അതിൽ ഇടവിട്ട് എന്തോ പണിതു ചേർത്തിരിക്കുന്നു. കുന്നിക്കുരുവിൻറെ കുലകൾപോലെ. ചിലർ മുട്ടിനു മുകളിലും വള ഇട്ടിരിക്കുന്നു!

തളകൾ ഓട്ടൻതുള്ളൽകാരുടേതുപോലെ. ചിലർ അടയ്ക്കായുടെ വലിപ്പത്തിലുള്ള ഒരാഭരണം നെറ്റിക്കുമീതെ കെട്ടിവെച്ചിരിക്കുന്നു. അതും വെള്ളികൊണ്ടുതന്നെ.

പുരുഷൻമാർ എല്ലാം തടിയൻ ഷൂസ് ധരിച്ചിരിക്കുന്നു. തണുപ്പും ചൂടും കൂടുതൽ ഉള്ളിടത്ത് ഇത് ആവശ്യം തന്നെ.

പ്ലാറ്റുഫാറത്തിലേക്കു നോക്കി. ഒരു സന്യാസി ഇരിക്കുന്നു. പച്ചക്കുപ്പായം. തല മൊട്ടയടിച്ചിരിക്കുന്നു.

കാതിൽ ഓരോ പച്ച വളയം. കൈയിൽ ഉള്ള ചുരക്കായിൽ രണ്ടു പാക്കറ്റു സിഗറ്റുണ്ട്.

അതാ വേറൊരു സന്യാസി വന്ന് അവിടെ ഇരിക്കുന്നു. അയാൾ ജഡ വളർത്തി കെട്ടി വെച്ചിരിക്കുന്നു. രണ്ടുപേരും ഓരോ സിഗറ്റു കത്തിച്ചു വലിക്കുന്നു.

കുറെ പാടും ദുരിതവും

അടുത്ത ഒരു കമ്പാർട്ടുമെൻറിൽ കയറി നോക്കി. ഒരു പയ്യനും ഒരു സ്ത്രീയും ഏഴു പെൺകുട്ടികളും. ഒന്നിൻറെയും തലയിൽ എണ്ണമയമില്ല. തള്ളയ്ക്ക് 25 വയസ്സിൽ കൂടുകയില്ല. പരിചയമില്ലെങ്കിലും അവർ എന്നോടു പാടും ദുരിതവും പറഞ്ഞുതുടങ്ങി. കരയുന്ന ഒരു പെൺകുഞ്ഞിനെ മടിയിൽ വച്ചുകൊണ്ടു പറയുകയാണ്— ഇവൾ നീറി ചാകുകയാണ്. എന്നെയും നീറ്റി കൊല്ലുകയാണ്. നാലു ദിവസമായി ഭയങ്കര പനിയായിട്ട്. വായ്പൂട്ടാതെ കരച്ചിൽതന്നെ. ഇക്കണക്കിന് ആ ജംമേറിൽ ചെല്ലുമ്പോഴേക്ക് ഇവൾ തുലഞ്ഞു പോകും. അച്ഛനു സുഖക്കേടു കൂടുതലാണെന്ന് ഈ പയ്യൻ വന്നു പറഞ്ഞു. ഇവൻ എൻറെ അനുജനാണ്. കുറെ കാലംകൊണ്ട് ഒന്നു പോയി കാണണമെന്നു വിചാരിക്കുന്നു. കുട്ടികളുടെ അച്ഛൻ വിടുകയില്ല. ഇന്നു പിന്നെ വഴക്കിട്ട് ഇറങ്ങി തിരിച്ചതാണ്. മരിച്ചിട്ടു ചെന്ന് കാണുന്നതെന്തിനാണ് ?

'വിശക്കുന്നമ്മാ' എന്നു പറഞ്ഞ് ഒരു കുട്ടി കരയാൻ തുടങ്ങി. തള്ള അതിനെ പിടിച്ചു വലിച്ചു പുറത്ത് ഒരടി! ഭയങ്കരം! ദാരിദ്ര്യം കൂടിയാൽ പിന്നെ എന്തു ചെയ്യും ?

മടിയിൽ കിടന്ന കുഞ്ഞിനെ മടക്കി വച്ചിരുന്ന ഇടതുകാലിൽ കിടത്തി. ഇടതുകാൽ മാത്രം മേൽപോട്ടും താ

ഴ്പോട്ടും കുലുക്കിനോക്കി. ഉറങ്ങുന്നില്ല. മടിയിൽ കമഴ്ത്തി കിടത്തി. പുറത്തു ശക്തിയായി തലോടി അതുറങ്ങി.

ചായം പുരണ്ട ഉടുപ്പുകൾ

വണ്ടി ഒരു സ്റ്റേഷനിൽ നിന്നു. കുറെ ആണുങ്ങളും പെണ്ണുങ്ങളുംകൂടി ഞങ്ങളുടെ കമ്പാർട്ടുമെൻറിൽ കയറി. ഉടുപ്പുകളിലെല്ലാം പല നിറത്തിലുള്ള ചായം അടിച്ച പാടു്. കഴിഞ്ഞ കൊല്ലം ഹോളി കളിച്ചതാണു്. ഹോളി വടക്കേ ഇൻഡ്യയിലെ പ്രധാന ആഘോഷമാണു്. അന്നു് ആരുടെ ദേഹത്തും ചായം അടിക്കാം. ഇരുവശത്തുംകൂടി പോകുന്ന ആളുകളെ കാണേണ്ടതുതന്നെ. എല്ലാവരേയും കണ്ടാൽ വേലുത്തമ്പിയുടെ പ്രതിമപോലെ തോന്നും. അതേ തലപ്പാവു്. അതേ മീശ. അതേ കുപ്പായം. അതേ ചെരുപ്പു്! തലപ്പാവിൽ മാത്രം ചെറിയ വ്യത്യാസങ്ങൾ കാണാം. ചിലർക്കു കത്തനാരുടെ തൊപ്പി. ചിലർക്കു് ബാൻറുമേളക്കാരുടെ തലപ്പാവു്.

തലപ്പാവില്ലാത്ത തലയിലെല്ലാം കുടുമ്മ കാണാം ഉച്ചിയുടെ പുറകിലുള്ള പത്തുപതിനഞ്ചു മുടി പുറകോട്ടു നീട്ടി വളർത്തിയിരിക്കുന്നു. ചെറുപ്പക്കാർ ഇതിനു നീളം കുറച്ചിട്ടുണ്ടു്.

രണ്ടു വശവും കുന്നുകളും തടങ്ങളും. കുന്നുകളിൽ ചിലയിനം പുല്ലുകൾ മാത്രം. ചിലയിടത്തു് പരുത്തി കൃഷി ചെയ്തിരിക്കുന്നു. ചുറ്റും കോളാമ്പിപ്പൂക്കൾ.

പൈസാ ഒഴുക്കുന്നു

കുറേനേരമായി എൻറടുത്തു് ഒരു വയസ്സനും രണ്ടു പെൺമക്കളും കൂടി നിൽക്കുന്നു. ഞാൻ ഒതുങ്ങി അവർ അവിടെ ഇരുന്നു.

ഒരു പാലം. താഴെ നദിയാണു്. അധികം വെള്ളം

ഇല്ല. തീരത്ത് ഒരമ്പലം ഉണ്ട്. 'അതാണ് ഓങ്കാരേശ്വരക്ഷേത്രം' അച്ഛൻ മകളോടു പറഞ്ഞു. പോക്കറ്റിൽനിന്ന് രണ്ടു പൈസാ എടുത്ത് ഇളയ മകളുടെ കൈയിൽ കൊടുത്തു. അവർ അത് ആറ്റിലേക്കിട്ടു.

നോക്കിയപ്പോൾ എല്ലാവരും പൈസാ എറിയുകയാണ് ആറ്റിലേക്ക്. നദികളോടുള്ള ഭക്തി!

അവരും തീർത്ഥയാത്രയ്ക്കു തന്നെ

''നിങ്ങൾ ആജ്മേറിലെവിടെ പോകാനാണ്?'' ഞാൻ വല്യമ്മമാരോടു ചോദിച്ചു.

''ഞങ്ങൾ ആജ്മേർശരീഫിൽ ദർശനത്തിനു പോകുകയാണ്'' അവരിൽ ഒരാൾ മറുപടി പറഞ്ഞു. അവർക്കു മാത്രമേ ഹിന്ദി വശമുള്ളു മറ്റുള്ളവർ പറയുന്നത് വേറെന്തോ ഭാഷയാണ്.

ആജ്മേർശരീഫ് മുസ്ലീങ്ങളുടെ ഒരു വലിയ തീർത്ഥസ്ഥാനമാണ്. ഞാൻ ആജ്മേറിൽ പോയപ്പോൾ അവിടെ പോയിട്ടുണ്ട്. അതിനെ കുറിച്ചു പിന്നീടു പറയാം.

പാക്കും പച്ചവെള്ളവും

എന്റെ തൊട്ടടുത്തിരുന്ന ആൾ കീറിയതെങ്കിലും വെളുത്ത ഖദർ വസ്ത്രം ആണ് ധരിച്ചിരിക്കുന്നത്. ജൂബായും പൈജാമയും ഗാന്ധിത്തൊപ്പിയും. കണ്ണടയും ഉണ്ട്. പെൺമക്കളിൽ ഇളയതിന് പതിനഞ്ചു വയസ്സും മൂത്തതിന് ഇരുപത്തിമൂന്നു വയസ്സും ഉണ്ടാകും. രണ്ടു പേർക്കും പ്രായത്തിനു തക്ക വളർച്ചയില്ല. വെളുത്ത വിളറിയ മുഖം. രണ്ടു പേരുടേയും വസ്ത്രം അവിടവിടെ കീറിത്തുന്നിയതാണ്.

വണ്ടി എവിടെയെങ്കിലും നിന്നാൽ ഉടൻ അച്ഛൻ ഒരു വലിയ ഗ്ലാസ്സുമായി വെളിയിലേക്കിറങ്ങും. രണ്ടു

ഗ്ലാസ്സ് പച്ചവെള്ളം എടുത്തു കുടിക്കും. ഓരോ ഗ്ലാസ് മക്കൾക്കും കൊണ്ടുവന്നു കൊടുക്കും. വണ്ടി വിടുമ്പോൾ പോക്കറ്റിൽനിന്ന് ഒരു ഡപ്പി എടുക്കും. അതിൽ നിന്ന് ഓരോ പാക്കുകഷണമെടുത്തു മൂന്നുപേരും തിന്നും !

സംസാരിച്ചപ്പോൾ അദ്ദേഹം ഒരു അധ്യാപകൻ ആണെന്നു മനസ്സിലായി. രോഗിയായ ഒരു ബന്ധുവിനെ കാണാൻ പോകുകയാണ്.

സാത്പുഡാ മലകൾ

ബൽവാഡാ സ്റ്റേഷൻ ആയതോടെ മലകൾ കണ്ടു തുടങ്ങി.

'ഇതാണു സാത്പുഡാമലകൾ' അച്ഛൻ മക്കളോടു പറഞ്ഞു.

അവർ പുറകോട്ടു ചാരി ഇരുന്നു. മൂത്ത മകൾ തുന്നലുകൾ വെളിയിൽ കാണാത്ത രീതിയിൽ സാരി മടക്കി വച്ചു. ഇതു കണ്ട് അച്ഛന്റെ കണ്ണു നിറഞ്ഞുപോയി. എനിക്കു തോന്നി അതു കാണേണ്ടിയിരുന്നില്ല എന്ന്. രണ്ടു വശവും മലകൾ. ഉണങ്ങി വരണ്ട മരങ്ങൾ. തേക്കിലപോലെയുള്ള വലിയ ഇലകൾ ഉണങ്ങി വീണു കിടക്കുന്നു.

പത്മിനിയുടെ കോട്ട

രാത്രി മൂന്നുമണിക്കാണ് വണ്ടി ചിത്തൊഡ്ഗഢിൽ എത്തിയത്. ഞാൻ അവിടെ ഇറങ്ങി. ഉദയപ്പൂരിലേക്കുള്ള വണ്ടി പുറപ്പെടാൻ തയ്യാറായി നിൽക്കുന്നു. ഞാൻ അതിൽ കയറി. ഒരു തടിയാപിള്ളയും അടുത്തു വന്നിരുന്നു. അയാൾ ബിസിനസ്സുകാരനാണ്. ഉദയപ്പൂർ വരെയുണ്ട്.

അടുത്തുള്ള ഒരു കുന്നിന്റെ മുകളിൽ വൈദ്യുതവിളക്കുകൾ കാണാം. മാല കോർത്തതുപോലെ.

''അതാണു ചിറ്റൂർകോട്ട''. ബിസിനസ്സുകാരൻ ചൂണ്ടിക്കാണിച്ചു.

ഞാൻ ആ കോട്ടയിലേക്കു നോക്കി കുറെ നേരം ഇരുന്നു. അതെപ്പറ്റി കേട്ടിരുന്നത് ഓർമ്മ വന്നു. അപ്പോഴാണ് സുകുമാരൻനായർസാറിനെ കണ്ടത്. സമയം വൈകിയതുകൊണ്ട് അദ്ദേഹത്തിന് എന്നോടൊപ്പം പുറപ്പെടാൻ കഴിഞ്ഞില്ല. പക്ഷേ ഞങ്ങൾ ഒന്നിച്ചു. എത്ര സന്തോഷം. കോട്ടയുടെ കഥ രസകരമാണ്.

പണ്ട് ഭീമസിംഹൻ എന്ന ഒരു റാണായാണ് ഇവിടെ ഭരിച്ചിരുന്നത്. അദ്ദേഹത്തിന്റെ റാണി പത്മിനി വളരെ സുന്ദരി ആയിരുന്നു. ഡൽഹി ഭരിച്ചിരുന്ന അലാവുദീൻ കിൽജി അവരുടെ സൗന്ദര്യത്തെക്കുറിച്ചു കേട്ടു അവരെ കിട്ടണമെന്നായി അയാൾ. ഭീമസിംഹൻ സമ്മതിച്ചില്ല. യുദ്ധമായി. ഭീമസിംഹൻ തോറ്റു. അലാവുദീനും കൂട്ടരും കോട്ടയിൽ കടന്നു കയറി. പത്മിനിയെ പിടിച്ചുകൊണ്ടു പോകാമെന്നു കരുതി. പക്ഷേ അവിടെ പത്മിനി ഇല്ലായിരുന്നു. അവരുടെ ശവത്തിന്റെ ചാമ്പൽ മാത്രം! പിടി കൊടുക്കാതിരിക്കാൻ പത്മിനിയും കൂട്ടുകാരികളും കൂടി തീയിൽ ചാടി മരിച്ചു! രാജസ്ഥാനിലെ സ്ത്രീകളുടെ രീതി ആയിരുന്നു ഇത്.

മരുഭൂമി തന്നെ

വണ്ടി ഒരു തുരങ്കത്തിൽ കൂടി കയറി ഇറങ്ങി. ഉദയ്പൂരിലേക്കു നീങ്ങുകയാണ്. രണ്ടു വശവും മലകൾ കാണാം. ഉണങ്ങി വരണ്ട ഭൂമി. അങ്ങിങ്ങ് ചില പാഴ്മരങ്ങൾ ഏലായുടെ അതിരുകൾ തിരിക്കാൻ കള്ളിമുള്ളു

കൾ. ചിലയിടത്തു വലിയ പാറകൾ. കറുത്തതും വെളുത്തതും. ചിലതു തിളങ്ങുന്നു. മാർബിൾ പോലെ.

ഒട്ടകങ്ങളെ കൊണ്ടുപോകുന്നതു കാണാൻ രസമുണ്ട്. ഒട്ടകത്തിന്റെ മൂക്കുകയറിൽ കെട്ടിയ ഒരു ചരടിന്റെ അറ്റം മുമ്പേ പോകുന്ന ഒട്ടകക്കാരന്റെ അരയിൽ തിരുകിയിരിക്കുന്നു. പിടിക്കേണ്ടല്ലോ.

കഴുതകൾ കല്ലും ചുമന്നുകൊണ്ടു നടക്കുന്നു. മയിലുകൾ ഓടി അകലുന്നു.

മരുപ്രദേശമാണ്. പാറകൾ കാണാം. ഇടയ്ക്കിടെ മണൽകാടുകൾ. ഉദയ്പൂരിൽ ഒരു ജൈനമതക്ഷേത്രമുണ്ട്. 'കേസരിയാജീ-കാ-മന്ദിർ' അവിടെ തൊഴാൻ പോകുന്നവരെ ഞങ്ങൾ കണ്ടു.

ക്യാമ്പിൽ

ഒൻപതുമണിക്ക് ഉദയപ്പൂരിൽ എത്തി. അവിടെയാണു ക്യാമ്പു നടക്കുന്നത്. ഡോ: ഭരദ്വാജ് രാകേശ് എന്ന പ്രൊഫസറാണ് ക്യാമ്പിന്റെ നടത്തിപ്പുകാരൻ. കുതിരവണ്ടിയിൽ ക്യാമ്പിലേക്കു പുറപ്പെട്ടു. വഴിയരികിൽ ധാരാളം ശവകുടീരങ്ങൾ കണ്ടു പണ്ടു രാജാക്കൻമാരെ പള്ളിയടക്കിയിരുന്നത് ഇവിടെയാണ്. ചെന്നപ്പോൾ ക്യാമ്പ് തുടങ്ങിയിരുന്നു. രാജസ്ഥാൻ വിദ്യാപീഠം ഒരു വലിയ വിദ്യാലയമാണ്. സബോക്ക് എന്ന സ്ഥലത്താണ് സ്ഥിതി ചെയ്യുന്നത്. അവിടെ നടന്ന പല പരിപാടികളിലും ഞങ്ങൾ പങ്കെടുത്തു. രാജസ്ഥാന്റെ വലിയ ചരിത്രം എഴുതിയ കർണ്ണൽ ടോഡ് താമസിച്ചിരുന്ന ബംഗ്ളാവ് ഞങ്ങൾ കണ്ടു.

കേരൾബാബാ

ഞങ്ങൾ താമസിച്ചിരുന്ന മുറിയിൽ കേരൾ ബാബാ എന്നൊരാൾകൂടി ഉണ്ടായിരുന്നു. ഏതാണ്ട് അൻപതു

വയസ്സുണ്ടാകും. നരച്ച താടിയും മുടിയും നീട്ടി വളർത്തിയിരിക്കുന്നു. കാവി നിറത്തിലുള്ള ഖദർ ജൂബായും മുണ്ടുമാണ് ധരിച്ചിരിക്കുന്നത്. സന്യാസിയല്ല, അവിവാഹിതനാണ്. കോട്ടയത്തുകാരനാണ് ബാബാ. ഗാന്ധിജിയോടൊത്ത് വാർദ്ധായിൻ താമസിച്ചിട്ടുണ്ട്. കുറെ കാലമായി ജബൽപൂരിലാണ്. അവിടെ ചിലയിടത്ത് മലയാളം പഠിപ്പിക്കുന്നു. മലയാളികൾ ഇദ്ദേഹത്തെ ഹിന്ദിബാബാ എന്നു പറയുന്നു. ഹിന്ദിക്കാർ കേരൾ ബാബു എന്നും. കുമാരനാശാന്റെ കവിതാഭാഗങ്ങൾ എപ്പോഴും പാടിനടക്കും.

കാഴ്ചകൾ

അവിടെ പല സ്ഥലങ്ങളും ഞങ്ങൾ കണ്ടു. റാണാ പ്രതാപിന്റെ പ്രതിമ ആദ്യം കണ്ടു. ഒരു തടാകം. അതിന്റെ തീരത്തൊരു കുന്ന്. കുന്നിന്റെ പുറത്തൊരു പൂന്തോട്ടം. പൂന്തോട്ടത്തിന്റെ നടുക്കാണ് പ്രതിമ. വലിയ കുതിരയുടെ പുറത്തിരിക്കുന്ന ആ പടയാളിയുടെ രൂപം കാണേണ്ടതാണ്. ഇദ്ദേഹത്തെ കീഴടക്കാൻ എത്രയോ തവണ അക്ബർ ശ്രമിച്ചു. സാധിച്ചില്ല. നാടിനു വേണ്ടി പട പൊരുതിയ വീരനാണ്— നമ്മുടെ വേലുത്തമ്പിയേയും പഴശ്ശിരാജാവിനേയും പോലെ. അനീതിക്കെതിരെ അവസാനംവരെ പൊരുതിനിന്നു.

അടുത്തൊരു തടാകംകാണാം. പേര് ഫതേഹ്സാഗർ. അതിൽ ചെറിയ ചെറിയ ബോട്ടുകൾ. അരയന്നത്തിന്റെ രൂപത്തിൽ. ഒരു ബോട്ടിൽ ഞങ്ങൾ കയറി. കേരൾ ബാബാ പാടി— തൈയ് തൈയ്. തടാകത്തിന്റെ നടുക്കൊരു ദ്വീപുണ്ട്. അതിലൊരു പൂന്തോട്ടം. പുൽത്തകിടിയിൽ ഇരുന്നു. പലതരം പൂക്കൾ. ഇടയ്ക്ക് ഒരു മൂടു തെങ്ങും.

മീരയുടെ പാട്ട്

അവിടെനിന്ന് വേറൊരു പൂന്തോട്ടത്തിലേക്കു പോയി. 'സഹേലി യോം കീബാഡി' എന്നാണതിന്റെ പേര്. ഭക്തൻമാർ മീരയുടെ കീർത്തനം പാടുന്നു. മീരയുടെ കഥ എല്ലാവർക്കും അറിയാം. രാജസ്ഥാനിലെ ഒരു രാജകുമാരി. കുട്ടിക്കാലത്തു തന്നെ ശ്രീകൃഷ്ണനോടു പ്രേമമായി. ഭക്തയല്ല, പ്രേമം തന്നെ. സന്യാസിമാരുടെയടുക്കൽ നിന്ന് മാറുകയില്ല. കൃഷ്ണനെ കുറിച്ചു പാടി നൃത്തം ചെയ്യും. ഒരുതരം ഭക്തിഭ്രാന്ത്. വീട്ടുകാർ വിഷമിച്ചു. കല്യാണം കഴിപ്പിച്ചു. ഒരു റാണാ ആയിരുന്നു ഭർത്താവ്. ഭർത്താവിനോട് അടുപ്പമില്ല. ഭർത്താവ് ശ്രീകൃഷ്ണനാണെന്നാണ് ഭാവം. പാവം റാണ വിഷമിച്ചു. വിഷം കൊടുത്തിട്ടും മരിച്ചില്ലത്രേ. പിന്നെ പാമ്പിനെക്കൊണ്ടു കൊത്തിക്കാമെന്നു വെച്ചു. പാമ്പ് മണിമാലയായി മാറി! അവസാനം കൃഷ്ണന്റെ അമ്പലത്തിൽവെച്ച് മീര ജീവൻ വെടിഞ്ഞു. ഇതാണുകഥ.

തോട്ടത്തിൽനിന്ന് പുറത്തു കടന്നു. ഗേറ്റിൽ പലതരം ചിത്രങ്ങളും വിൽപനയ്ക്കുണ്ട്. രാജസ്ഥാൻ രീതിയിലുള്ളവ. പല നിറങ്ങൾ ചേർത്ത് വരച്ച നല്ല ചിത്രങ്ങൾ. ആലില അഴുക്കി അതിന്റെ ഞരമ്പുകളിൽ വരച്ച ചിത്രങ്ങളാണ് കേമം. രാജസ്ഥാനി സ്ത്രീകളുടെ ചിത്രങ്ങളാണ് സുന്ദരം.

ഉദയപ്പൂരിൽനിന്ന് മുപ്പതു മൈൽ അകലെ മറ്റൊരു അമ്പലമുണ്ട്. നാഥദ്വാരം. ഉരുളിച്ച അവിടെ പ്രധാന വഴിപാടാണ്. വീണും തൊഴുതും ഉരുണ്ടും ഭക്തൻമാർ അമ്പലത്തിലേക്കു നീങ്ങുന്ന കാഴ്ച രസകരമാണ്.

വല്ലഭാചാര്യൻ

അമ്പലത്തിനു ചുറ്റുമുള്ള കൊത്തുപണികൾ കണ്ടു. പലതരം കാമലീലകൾ. ഈ അമ്പലത്തിൽ മഹാവിഷ്ണുവിന്റെ വിഗ്രഹമാണുള്ളത്. പണ്ട് ഇത് മധുരയിലായിരുന്നു. ഡൽഹി ചക്രവർത്തിയായിരുന്ന അറംഗസീബ് ഇത് നശിപ്പിക്കാൻ പുറപ്പെട്ടു. അന്നത്തെ വലിയ ഒരു വിഷ്ണുഭക്തനായിരുന്നു വല്ലഭാചാര്യൻ. അദ്ദേഹം വിഗ്രഹം എടുത്തു. ഒരു കാളവണ്ടിയിൽ വെച്ചു. യാത്രപുറപ്പെട്ടു. പല രാജ്യങ്ങളിലും പോയി. അവസാനം ഇവിടെ വന്നു. രാജസിംഹനായിരുന്നു അന്നത്തെ ഇവിടത്തെ രാജാവ്. അദ്ദേഹം വിഗ്രഹം ഇവിടെ പ്രതിഷ്ഠിച്ചു.

കൈലാസപുരി

തിരിച്ചുപോരുമ്പോൾ ഞങ്ങൾ കൈലാസപുരിയിൽ ഇറങ്ങി. അവിടെ ഒരു പഴയ അമ്പലം ഉണ്ട്. ഏകലിംഗ്ജി-കാ-മന്ദിർ. ശിവനാണ് പ്രതിഷ്ഠ. മേവാഡിലെ റാണാമാരുടെ കുലദൈവം. ഈ ദേവന്റെ ദാസൻമാരായിട്ടാണ് റാണാമാർ രാജ്യം ഭരിച്ചുപോന്നത്. തിരുവിതാംകൂർ രാജാക്കൻമാർ ശ്രീപത്മനാഭദാസൻമാരാണല്ലോ. അതുപോലെ.

നാലുവശവും കരിങ്കല്ലുകൊണ്ട് ഉണ്ടാക്കിയ ഉയർന്നു നിൽക്കുന്ന അമ്പലങ്ങൾ. നടുക്ക് ഗോപുരം. അതിലാണ് ശിവലിംഗം. പഞ്ചമുഖ പ്രതിഷ്ഠയാണ് ഇവിടെ. ബ്രഹ്മാവും ശിവനും വിഷ്ണുവും സൂര്യനും ഓരോ വശത്ത്. നടുക്ക് ഓംകാരം. പ്രതിഷ്ഠയുടെ മുകളിൽ ഒരു പാമ്പിന്റെ രൂപം പണിതു വെച്ചിരിക്കുന്നു. തനി സ്വർണ്ണം. അതിനു മുകളിൽ നാലഞ്ചു തട്ടുകളുള്ള ഒരു കുട. അതും സ്വർണ്ണം. ശിവരാത്രിദിവസം മാ

MAHATMA GANDHI KASHI VIDYAPITH

ത്രമെ ആഭരണങ്ങൾ വിഗ്രഹത്തിൽ ചാർത്തുകയുള്ളു. ഗോപുരത്തിന്റെ മുമ്പിൽ ഒരു കാളയുടെ രൂപം കൊത്തിവെച്ചിരിക്കുന്നു മാർബിൾ കൊണ്ട്.

ഹിന്ദുപാനി മുസ്ളീംപാനി

റാണാ പ്രതാപിന്റെ പഴയ കൊട്ടാരം കാണേണ്ടതാണ്. അതു കാണാൻ പോയപ്പോൾ കണ്ട കാഴ്ചകൾ രസകരമാണ്. ഒരു ഘോഷയാത്രവരുന്നു. ഷിയാക്കാരുടെ മുഹറം. അതിന്റെ ആഘോഷമാണ്. വലിയ ചപ്രങ്ങൾ കാണാം. ചപ്രങ്ങളുടെ മുമ്പേ നടന്ന് ചിലർ താളം ചവിട്ടുന്നു. കൈകോർത്തു പിടിച്ചു താളത്തിനു തുള്ളുന്നു. ബാൻറുമേളം. ഡ്രം തോളിലിട്ടു കൊട്ടിക്കൊണ്ടു നൃത്തം ചെയ്യുന്നു. ചില ചപ്രങ്ങളുടെ മുമ്പിൽ പെരുമ്പറയാണ്. ഒരെണ്ണത്തിൽ ആറേഴുപേർ ഒരുമിച്ചാണ് കൊട്ടുന്നത്. എന്തൊരു മേളം! രണ്ടു കുട്ടികളുടെരൂപം ചപ്രങ്ങളുടെമുമ്പിൽ വെച്ചിട്ടുണ്ട്. 'ഹസനും ഹുസൈനും' ആണ് അവർ.

പോയവഴിക്ക് ചില തണ്ണീർ പന്തലുകൾ ഉണ്ട്. ചെമ്പുകിണ്ടിയിൽ വെള്ളം വീഴ്ത്തികൊടുക്കുന്നു. ചിലയിടത്ത് 'ഹിന്ദുപാനി' എന്നെഴുതിയിട്ടുണ്ട്. അവിടെ ഹിന്ദുക്കൾക്കു വെള്ളം കിട്ടും. ചിലയിടത്ത് മുസ്ലീം പാനി എന്നെഴുതിയിരിക്കുന്നു. അവിടെ മുസ്ലീങ്ങൾക്ക് വെള്ളം കിട്ടുന്നു. എത്ര വിചിത്രമായ അനുഭവം—മതം ഏതായാലും മനുഷ്യൻ നന്നാകുന്നില്ലല്ലോ.

കൊട്ടാരത്തിനകത്ത്

പഴയ കൊട്ടാരം ഇപ്പോൾ മ്യൂസിയമാണ്—കാഴ്ചബംഗ്ലാവ്. പ്രതാപ് മ്യൂസിയം. അകത്തു കയറാൻ ടിക്കറെടുത്തു. അകത്തു കടന്നു. ഭിത്തിയിൽ കുറെ പേരുകൾ എഴുതി വെച്ചിരിക്കുന്നു. പഴയ രാജാക്കൻമാ

രുടെ പേരുകൾ. ആറാം നൂറ്റാണ്ടു മുതൽ വാണിരുന്നവരുടെ പേരുകൾ അവിടെ കാണാം. പടത്തലവൻമാർ. വീരപരാക്രമികൾ. അവരെ ജനങ്ങൾ ഇന്നും പാടിപ്പുകഴ്ത്തുന്നു.

വളരെ വലുതാണ് കൊട്ടാരം. പലതരം കല്ലുകൾ കൊണ്ടു പണിതത്. ചുമരിൽ ചിത്രങ്ങൾ. പ്രതാപിന്റെ ജീവിതത്തിലെ ചില സംഭവങ്ങൾ അവിടെ വരച്ചു വെച്ചിരിക്കുന്നു. ആനക്കൊമ്പുകൊണ്ടുള്ള കതകുകൾ. കണ്ണാടി പതിച്ച ചുമരുകൾ. രത്നം പതിച്ച സ്വർണ്ണ പ്രതിമകൾ. പല നിറങ്ങളിലുള്ള കണ്ണാടിക്ഷണങ്ങൾ കൊണ്ടു മെനഞ്ഞെടുത്ത മയിലുകൾ. പ്രതാപിന്റെ പ്രിയപ്പെട്ട കുതിരയുടെ പ്രതിമ- ചേതക് എന്നായിരുന്നു ആ കുതിരയുടെ പേര്. പ്രതാപിന്റെയും മറ്റും ചില ഉടവാളുകൾ അവിടെ വെച്ചിരിക്കുന്നു. കൂടാതെ കുന്തങ്ങൾ, പടച്ചട്ടകൾ, തലപ്പാവുകൾ ഇങ്ങനെ പലതും. നാലാമത്തെ നിലയിൽ കയറിനോക്കി. നടുക്ക് ഒരങ്കണം അവിടെ ഒരു പടുകൂറ്റൻ ആൽമരം! കൊട്ടാരത്തിന്റെ ബലം ഇതുകൊണ്ടു ഊഹിക്കാം. കൊട്ടാരത്തിന്റെ മുകളിൽ കയറി നോക്കിയാൽ ഉദയപ്പൂർ നഗരം മുഴുവൻ കാണാം. ഉദയസിംഹൻ പണികഴിപ്പിച്ചതാണ് ഈ നഗരം. അരാവലി പർവ്വതനിര കോട്ടപോലെ ഉയർന്നു നിൽക്കുന്നു. അടുത്തൊരു തടാകം കാണാം – പിച്ചോലാ തടാകം. അതിന്റെ നടുക്കും ഒരു കൊട്ടാരമുണ്ട്. ജഹാംഗീർ ചക്രവർത്തി കുറെക്കാലം ഇവിടെ താമസിച്ചിരുന്നു. ഇപ്പോൾ വിനോദസഞ്ചാരികൾ വിഹരിക്കുന്നു. തടാകത്തിന്റെ തീരത്ത് ആളുകൾ തിങ്ങിക്കൂടുന്നു. 'യാ ഹുസൈൻ' എന്ന് ആർത്തുവിളിക്കുന്നു. ചപ്രങ്ങൾ വെള്ളത്തിൽ താഴ്ത്തുന്നു. മുഹറം തീർന്നു. ത

ടാകത്തിൽ സ്ത്രീകൾ കുളിക്കുന്നു. ഒരു പ്രത്യേക രീതിയിലാണ് അവർ മുണ്ടു നനയ്ക്കുന്നത്. മുണ്ടു കുതിർത്ത് കൈയ്യിൽ വെക്കും. ഒരു റൂൾത്തടി കൊണ്ട് അതിൽ അടിക്കും.

യാത്രയയപ്പ്

കുമ്പു തീർന്നു ഞങ്ങൾക്കു യാത്രയയപ്പു നൽകി. വിദ്യാഭ്യാസത്തിൽ വെച്ചായിരുന്നു പരിപാടി. യോഗം തുടങ്ങുകയുണ്ടായി. സരസ്വതിയുടെ ചിത്രത്തിനു മുമ്പിൽ വിളക്കു കൊളുത്തി. രാകേശ് എല്ലാവരേയും മാലയണിയിച്ചു. വേറൊരാൾ എല്ലാവരേയും മാലയണിയിച്ചു. വേറൊരാൾ എല്ലാവരേയും സിന്ദൂരംതൊടീച്ചു. അതിനു ശേഷം സിനിമകളുടെ ഒരു സൽക്കാരവും ഉണ്ടായിരുന്നു. സന്ധ്യയ്ക്ക് മറെറാരു രസകരമായ അനുഭവം. പുറത്തിറങ്ങി, കുറെ യുവതികൾ പാട്ടുപാടി നൃത്തം ചവിട്ടുന്നു. നല്ല പാട്ട്. നല്ല നൃത്തം. പക്ഷേ കാര്യം എന്തെന്നോ? ഇവർ പാടുന്നത് പൂരപ്പാട്ടുകളാണ്. ഭീൽജാതിയിൽപെട്ട ആദിവാസികളാണ് ഇവർ. ഹോളിക്ക് ഇങ്ങനെ ആകാംപോലും !

കലാപരിപാടികൾ

രാത്രിയിൽ കലാപരിപാടിക്കുപോയി. തുറസ്സായ തീയേറർ. മേൽക്കൂര സ്റേറജിനു മുകളിൽ മാത്രം. നാടൻ കലാപരിപാടികളാണ് കണ്ടത്. ആദ്യത്തെ പരിപാടി രാസ് ആയിരുന്നു. ഉണ്ണികൃഷ്ണനേയും രാധികയെയും ഓരോരുത്തർ എടുത്തുകൊണ്ടു വരുന്നു. അവരെ സ്റേറജിലുള്ള കസേരയിൽ ഇരുത്തുന്നു. രണ്ടു പെൺകുട്ടികൾ സ്റേറജിലേക്കു വരുന്നു. കൃഷ്ണനേയും രാധികയേയും ദീപം കൊണ്ട് ആരാധിക്കുന്നു. ഗോപികമാർ നൃത്തം ചെയ്തു കൊണ്ടുവരുന്നു. രാധി

കയും ഉണ്ണികൃഷ്ണനും അവരോടൊപ്പം നൃത്തം ചെയ്യുന്നു.

പിന്നെ ചന്ദ്രാവലിയുടെ കഥയായി. ചന്ദ്രാവലി ഒരു ഗോപകുമാരിയാണ്. ശ്രീകൃഷ്ണനും ചന്ദ്രാവലിയും തമ്മിലൊരു പിണക്കം. പിന്നീട് പെൺവേഷത്തിൽ കൃഷ്ണൻ ചന്ദ്രാവലിയുമായി കളിക്കും. ഏതോ രഹസ്യം പുറത്താകുമ്പോൾ പിണക്കവും തീരും. ഹാർമോണിയം വായിക്കുന്ന ആൾ തന്നെ ഇടയ്ക്ക് എഴുന്നേറ്റു വന്ന് അഭിനയിക്കും. ഇടയ്ക്കിടെ അയാൾ വിളിച്ചു പറയും. 'ബോലോബാം കേബിഹാരിലാൽകീ' കാണികൾ ഏറ്റു വിളിക്കും.

'ജെയ്'

രണ്ടായിരത്തിലധികം കാണികൾ ഒരുമിച്ച് ശ്രീകൃഷ്ണനു ജെയ് വിളിക്കുകയാണ്.

പിന്നെ ഭവായിനൃത്തമായിരുന്നു. രണ്ടു പേർ ഓരോ കുഴൽ ഊതാൻ തുടങ്ങുന്നു. കുഴലിന് ഏഴ് അടിയോളം നീളം വരും. രണ്ടു പേർ നഗസാ കൊട്ടുന്നു. കൂടെ ചിഞ്ചില്ലവും. രംഗോലും രംഗീലയും പ്രവേശിക്കുന്നു. രംഗോൽ ആൺവേഷം. രംഗീലി പെൺവേഷം. അവൻ കാണികളെ സലാം ചെയ്യുന്നതു കണ്ടാൽ ചിരി വരും. നിൽക്കുന്നവർക്ക് നിന്നുകൊണ്ടു സലാം. ഇരിക്കുന്നവർക്ക് ഇരുന്നുകൊണ്ടു സലാം. കിടക്കുന്നവർക്ക് കിടന്നുകൊണ്ടു സലാം. ഉറങ്ങുന്നവർക്ക് ഉറങ്ങികൊണ്ടു സലാം. ചിരിക്കുന്നവർക്ക് ചിരിച്ചുകൊണ്ടു സലാം. കരയുന്നവർക്ക് കരഞ്ഞുകൊണ്ടു സലാം.

സുൽത്താനും മന്ത്രിയും വരുന്നു. കൂടെ ഒരു ദർബാരിയും. തമ്മിൽ ചിലതു പറയുന്നു. മന്ത്രി നൃത്തം ചവുട്ടി സ്റ്റേജിനു വട്ടമിടുന്നു. പുറകെ കസേരയും

എടുത്തുകൊണ്ടു സുൽത്താനും നൃത്തം വയ്ക്കുന്നു. അതേതാളത്തിൽ നൃത്തം വെച്ചുകൊണ്ടു പിന്നാലെ ദർബാരി. കാണികൾ ചിരിച്ചു ചിരിച്ചു തലതല്ലുന്നു.

തുടർന്ന് മാച്ച് എന്നൊരു പരിപാടിയായിരുന്നു. ഏതാണ്ട് നമ്മുടെ വേലകളിപോലെ ഒരു കളി.

'രാഗ്ധാരി' ആയിരുന്നു അവസാനം— ഏകദേശം കഥകളിപോലെ തന്നെ. അത്രയും നന്നല്ല. ലക്ഷ്മണൻ ബോധം കെട്ടു കിടക്കുന്നു. രാമനും ഹനൂമാനും അടുത്തിരുന്നു കരയുന്നു. അത്രതന്നെ.

ഇരുപത്തി ഒന്നാം തീയതി ഞങ്ങൾ കേരളത്തിലേക്കു പുറപ്പെട്ടു. അഹമ്മദ്ബാദ് വഴി ബോംബെ. അവിടെനിന്ന് മദ്രാസ്. പിന്നെ തിരുവനന്തപുരം. ഇതായിരുന്നു യാത്രാപരിപാടി. യാത്ര രസകരമായിരുന്നു. രണ്ടുവശവും വലിയ മലകൾ. കാടുകൾ. പാഴ്മരങ്ങൾ മാത്രം. അവിടത്തെ കാട്ടിൽ സിംഹമുണ്ടെന്ന് കൂടെ ഉണ്ടായിരുന്ന ഒരു യാത്രക്കാരൻ പറഞ്ഞു. അയാൾ വിചാരിച്ചു:

കാട്ടിനകത്ത് ഒരു ബംഗ്ലാവുണ്ട്. എല്ലാ ബുധനാഴ്ചയും അവിടെ ആളുകൾ വരും. ഒരാടിനെ കൊണ്ടു വരും. സന്ധ്യയ്ക്കു മുമ്പ് അതിനെ ഒരു മരത്തിൽ കെട്ടിയിടും. ആട് ഉറക്കെ കരയും. ഇതുകേട്ടു സിംഹം വരും. ആടിനെ കൊല്ലും. ചോര കുടിക്കും. ബംഗ്ലാവിൽ ഇരിക്കുന്നവർ ഇതു കണ്ടു രസിക്കും. ഭയപ്പെടേണ്ട. സിംഹത്തെ അത്രയധികം പേടിക്കാനില്ല. കരടിയാണ് ഭയങ്കരൻ. മനുഷ്യനെ കണ്ടാൽ അവൻ വിടുകയില്ല. നീണ്ടുകൂർത്ത നഖങ്ങളാണ്. മനുഷ്യന്റെ കണ്ണും മുഖവും പിച്ചിച്ചീന്തും. വയറു കുത്തിക്കീറും. കുടൽ വെളിയിൽ എടുക്കും. അവനെ ജയിക്കാൻ ഒരേയൊരു മാർ

ഗമെ ഉള്ളു. അടുത്തു വരുമ്പോൾ തീപ്പെട്ടി കത്തിച്ച് അവന്റെദേഹത്തിട്ടാൽ മതി. അവന്റെ രോമം കരിയും. സ്ഥലം വിടും. വരുന്ന വഴി ജാവർസ്റേഷൻ കണ്ടു. ജാവർഖനി വണ്ടിയിൽ ഇരുന്നു കണ്ടു. വെള്ളിയും ഈയവും മറ്റും കുഴിച്ചെടുക്കുന്ന ഖനികൾ.

ആജ്മേർ യാത്ര

കുറെനാൾ മുമ്പാണ് ആജ്മേരിയിൽ പോയത്. ആ പ്രാവശ്യം കൊച്ചി വഴിയാണ് പോയത്. അവിടെ നിന്ന് ഡൽഹിയിലെത്തി. പിന്നീട് ആജ്മേരിലേക്കു പോയി. ഈ യാത്രയ്ക്കിടയിൽ ശരിക്കുള്ള മണൽക്കാടുകൾ കണ്ടു. കാറ്റടിച്ച് മണൽ കൂമ്പാരം കൂടിക്കിടക്കുന്നതു കണ്ടു. ചിലേടത്ത് വെയിൽ അടിച്ചാൽ കടലിൽ തിരയടിക്കുന്നതുപോലെ തോന്നും. വെള്ളമല്ല മണൽ തന്നെ. ദൂരെനിന്നു നോക്കുമ്പോൾ വെള്ളമാണെന്നു വിചാരിച്ച് ഒട്ടകം നടന്നു ചെല്ലും. നടക്കുന്തോറും അത് അകലെ നീങ്ങുന്നതു പോലെ തോന്നും. ഇതിനാണ് കാനൽ ജലം എന്നു പറയുന്നത്.

രാത്രിയിലാണ് ആജ്മേർ സ്റേഷനിൽ എത്തിയത്. സിർതാജ് ഹോട്ടലിൽ മുറിയെടുത്തു. ഒരു പഞ്ചാബിയുടെ ഹോട്ടലാണ്. സുഖകരമായ താമസം. ഉരുളക്കിഴങ്ങുകറിയാണ് പ്രധാനം. ഉരുളക്കിഴങ്ങ് തൊലികളഞ്ഞ്, മുഴുവനെ ഇട്ടു കറിവയ്ക്കും. കറിയിൽ ചേർക്കുന്നത് കടുകെണ്ണയാണ്. പച്ചിലകൾ കൊണ്ടുള്ള കറികളും ഉണ്ട്. ചോറിനോടൊപ്പം ചപ്പാത്തിയൊ പൂരിയോ ഉണ്ടാകും.

ആജ്മേർ ഒരു പഴയ പട്ടണമാണ്. എണ്ണൂറു കൊല്ലത്തെ പഴക്കമുണ്ട്. പൃഥ്വീരാജ് ഭരിച്ചിരുന്നത് ഇവിടെയാണ്. സിർതാജ് ഹോട്ടലിൽ നിന്നു നോക്കിയാൽ

അദ്ദേഹത്തിന്റെ കോട്ട കാണാം. സംയോഗിതയും പൃഥ്വീരാജനും തമ്മിലുള്ള പ്രണയകഥ പ്രസിദ്ധമാണ്.

പൃഥ്വീരാജനെ മുഹമ്മദ് ഗോറി പല പ്രാവശ്യം ആക്രമിച്ചു. അന്ന് ഇന്ത്യയിലെ ജനങ്ങൾക്ക് യോജിപ്പില്ലായിരുന്നു. അതു കൊണ്ട് ഗോറിക്ക് ജയം കിട്ടി. പൃഥ്വീരാജനെ പിടിച്ച് ഗസ്നിയിൽ കൊണ്ടുപോയി, ജയിലിലടച്ചു. കണ്ണു കുത്തിപ്പൊട്ടിച്ചു. ചന്ദ് ബർഭായി പൃഥ്വീരാജന്റെ മിത്രമായിരുന്നു. ഗോറിയോട് ഒരു കൗശലം അദ്ദേഹം പ്രയോഗിച്ചു. പൃഥ്വീരാജനു കണ്ണില്ലെങ്കിലും ശബ്ദം കേൾക്കുന്നിടത്തേക്ക് എയ്യാൻ അറിയാമെന്നു പറഞ്ഞു. അതൊന്നു കണ്ടുകളയാമെന്ന് ഗോറിയും കരുതി.

ഗോറിയുടെ ദർബാർ കൂടി. മന്ത്രിമാരും മറ്റും അവിടെ വന്നിരുന്നു. ഗോറി സിംഹാസനത്തിൽ ഇരുന്നു. ഒരു പക്ഷിയെ കൊണ്ടുവന്നു. അതിനെ ഗോറിയുടെ സമീപം കെട്ടിയിട്ടു. പൃഥ്വീരാജനെ പട്ടാളക്കാർ കൊണ്ടുവന്നു. പക്ഷിചിലച്ചു. പൃഥ്വീരാജ് അമ്പെയ്തു. അമ്പേറ്റു പക്ഷി ചത്തു. ഇതുകേട്ട ഗോറിഅറിയാതെ പറഞ്ഞുപോയി 'സബാഷ്'. ഒരമ്പു കൂടി– 'സബാഷ്' എന്നു കേട്ടിടത്തേക്ക്. ഗോറി മരിച്ചുവീണു. ചന്ദ് ബർഭായി എഴുതിയ 'പൃഥ്വീരാജറാസോ' എന്ന പാട്ടിൽ ഈ കഥയുണ്ട്.

അജ്മേർ ശരീഫ്

അജ്മേർ ശരീഫ് കാണാൻ ഞങ്ങൾ പോയി. ഇതൊരു വലിയ പള്ളിയാണ്. വെളിയിൽ തന്നെ പല ഗേറ്റുകൾ. ഒന്നിനൊന്നു മെച്ചം. പഴയ ചക്രവർത്തിമാർ ഉണ്ടാക്കിയതാണ്. ഞങ്ങളെകണ്ട് ഒരാൾ അടുത്തുവന്നു.

മുണ്ട് ഉടുത്തിരിക്കുന്നു. കുറെക്കാലമായി ഇവിടെയാണ്. പള്ളിയുടെ കഥ അയാൾ വിവരിച്ചു.

ഒരു വലിയ സിദ്ധന്റെ കബറാണിത്. ഖ്വാജാ മുയിനുദ്ദീൻ ചിശ്തി അദ്ദേഹം പേർഷ്യയിൽ നിന്നു വന്നതാണ്. തൊണ്ണൂറ്റി ഏഴാമത്തെ വയസ്സിൽ ഇവിടെ വെച്ച് മരിച്ചായി. സുൽത്താൻ മുഹമ്മദ് കിൽജിയാണ് ഈ കബറു പണിയിച്ചത്. അക്ബർ ചക്രവർത്തി ഇതു വലുതാക്കി. ജഹാംഗീറാണ് പള്ളി പണിയിച്ചതു. വെള്ള മാർബിൾ കൊണ്ടുള്ള ഈ ജമാമസ്ജിദ് പണിയിച്ചത് ഷാജഹാനാണ്.

ഷാജഹാന്റെ മകൾ ജഹനാരാ പണിയിച്ചതാണ് ഈ ഗോറ്. അതാ ആ കാണുന്ന രണ്ടു ചെമ്പുകളിൽ അറുപതു പറ അരി വീതം ഒരുമിച്ചു വെയ്ക്കാം. ഇവിടെ കിട്ടുന്ന നേർച്ചയെല്ലാം പാവങ്ങൾക്ക് ആഹാരം കൊടുക്കാൻ ഉപയോഗിക്കുന്നു.

ഞങ്ങൾ കബറിനടുത്തു ചെന്നു. അവിടെ കാണുന്ന പട്ടുകളും മറ്റും ഹിന്ദു രാജാക്കൻമാരുടെ നേർച്ചയണെന്ന് മനസ്സിലായി.

പുഷ്കർ

അജ്മേറിലെ ഒരു പഴയ തീർത്ഥമാണ് പുഷ്കർ. പണ്ട് ബ്രഹ്മാവ് ഈ വഴി പോയി. അപ്പോൾ അദ്ദേഹത്തിന്റെ കൈയിലിരുന്ന താമര ഇവിടെ വീണു. ഇതാണു കഥ. വഴിയുടെ ഇരുവശത്തും കുരങ്ങൻമാർ ചാടിക്കളിക്കുന്നു. ധാരാളം മയിലുകളെയും കാണാം. അവിടെങ്ങും മഴ പെയ്യാറില്ല. കൃഷി ചെയ്യാൻ സാധിക്കാതെ വരും. അപ്പോൾ ഗ്രാമവാസികൾ കൂട്ടത്തോടെ നാടുവിടും.

ഞങ്ങൾ പുഷ്കറിൽ എത്തി. ഒരു വലിയ കുളം. വെള്ളം പച്ചപ്പായൽ കൊണ്ടു നിറഞ്ഞിരിക്കുന്നു. അഴുക്കുകൾ നിറഞ്ഞ വെള്ളം. എന്നിട്ടും ഭക്തൻമാർ ഇറങ്ങി കുളിക്കുന്നു. പൂജാരികളുടെ ശല്യം ഇവിടെയുമുണ്ട്. ചെറിയ അമ്പലമാണ്. ബ്രാഹ്മാവിന്റെയാണ്. ബ്രഹ്മാവിന്റെ ക്ഷേത്രങ്ങൾ പൊതുവെ കുറവാണെല്ലൊ പലയിടത്തും ജൈനക്ഷേത്രങ്ങളുമുണ്ട്. തണുപ്പുകാലത്ത് ജീവിതം വിഷമകരമാണ്. കൽക്കരിയാണ് അടുപ്പിൽ കത്തിക്കുന്നത്. പാൽ ഇഷ്ടംപോലെ കിട്ടും. വില കുറവാണ്. അവിടെയുള്ളവർ ഒട്ടകത്തിന്റെ പാലും കുടിക്കും:

ഹോളി കാലമായിരുന്നു. വടക്കേ ഇന്ത്യയിലെ പ്രധാന ആഘോഷമാണ് ഹോളി. ഓരോരുത്തരുടേയും ശരീരത്തിൽ ചായം പൂശും. എതിർക്കാൻ ഒക്കില്ല. ഇതൊരു ആചാരമായി തീർന്നിരിക്കുന്നു. രസകരമാണ്. എല്ലാവിഭാഗം ആളുകളും സന്തോഷത്തോടെ ഈ ആഘോഷത്തിൽ പങ്കുകൊള്ളുന്നു.

അന്നാസാഗർ

ഒരു നല്ല തടാകമാണ് അന്നാസാഗർ. രണ്ടു മലകളുടെ ഇടയിൽ സ്ഥിതിചെയ്യുന്നു. അന്നാജി എന്ന രാജാവ് ഉണ്ടാക്കിയതാണ് ഈ തടാകം. സമീപം ഒരു പൂന്തോട്ടമുണ്ട്— വളരെ മനോഹരം. ഉല്ലാസകരമായ അന്തരീക്ഷം. തടാകത്തിന്റെ തീരത്ത് മാർബിൾ മണ്ഡപമുണ്ട്. ജഹാംഗീറാണ് ഇതൊക്കെ പണികഴിപ്പിച്ചത്. മുഗൾ ചക്രവർത്തിമാരുടെ കലാബോധം പ്രസിദ്ധമാണല്ലൊ.

ആജ്മേറിലെ ജീവിതം സുഖകരമാണ്. നാട്ടുകാർ സ്നേഹസമ്പന്നരാണ്. സഹായങ്ങൾ ചെയ്തു തരും.

ജയപ്പൂർ

രാജസ്ഥാന്റെ തലസ്ഥാനമാണ് ജയപ്പൂർ. അവിടേയ്ക്കു പോകുമ്പോഴാണ് ഒരിക്കൽ ബാരാത്ത് പോകുന്നത് കണ്ടത്. വരന്റെ പാർട്ടി കല്യാണത്തിനു പോകുന്നതിനാണ് ബാരാത്ത് പോകുക എന്നു പറയുന്നത്. കല്യാണത്തിനു രണ്ടു ദിവസം മുമ്പേ ഇവർ പെണ്ണിന്റെ വീട്ടിൽ എത്തും. ഇവരെ സൽക്കരിക്കാൻ വലിയ ചെലവാണ്.

ജയപ്പൂരിൽ നല്ല വൃത്തിയുള്ള റോഡുകളാണുള്ളത് നല്ല വീതി. വളവും തിരിവും ഇല്ല. റോഡിന്റെ ഒരറ്റത്തു നിന്നാൽ മറ്റേ അറ്റം കാണാം. ഇത്രയും ഭംഗിയായി നിർമ്മിച്ച നഗരം ഇന്ത്യയിൽ കുറവാണ്. അവിടെ വളരെയേറെ കാഴ്ചകൾ ഉണ്ട്.

ജയപ്പൂരിലെ മ്യൂസിയം വളരെ പ്രസിദ്ധമാണ്. അവിടെ പല തരത്തിലുള്ള മൃഗങ്ങളും പക്ഷികളും ഉണ്ട്. കാഴ്ചബംഗ്ലാവ് ഭംഗിയായി ക്രമീകരിച്ചിരിക്കുന്നു. ഒരു ഭാഗത്ത് സംഗ്രഹാലയം. അവിടെ പഴയ പല വസ്തുക്കളും കാണാം. പഴയനാണയങ്ങൾ, പ്രതിമകൾ, പഴയ രാജാക്കൻമാരുടെ വസ്ത്രങ്ങൾ, ആയുധങ്ങൾ, ചിത്രങ്ങൾ എന്നിവ. സംസ്കൃതം, പേർഷ്യൻ, അറബി, ഹിന്ദി എന്നീ ഭാഷകളിലുള്ള പഴയ കൈയെഴുത്തു പ്രതികളും അവിടെ ഉണ്ട്. ജയസിംഗ് മഹാരാജാവാണ് ഈ നഗരം പണികഴിപ്പിച്ചത്– 1727- ൽ. കൊട്ടാരത്തിന് അടുത്തുതന്നെയാണ് രാജാവു നിർമ്മിച്ച വാനനിരീക്ഷണ കേന്ദ്രം.

ജന്തർമന്തർ കാണേണ്ടതു തന്നെ. വൃത്തത്തിലുള്ള ചില കുഴികൾ. ത്രികോണാകൃതിയിലുള്ള ചില ഭിത്തികൾ. അതിലെല്ലാം പല പല അടയാളങ്ങൾ. ഇതിൽ സൂ

ഭൂനിരപ്പിന്റെ നിഴലു വീഴുന്നതു കണ്ടാൽ സമയം നിശ്ചയിക്കാം. മുഹൂർത്തം നിശ്ചയിക്കാം. ഗ്രഹങ്ങളുടെ നില നിശ്ചയിക്കാം. ഒരു തരം പഞ്ചാംഗം. പിന്നീടു കണ്ടത് ഹവാമഹൽ ആണ്. വലിയ ഒരു കൊട്ടാരം. അതിൽ ഫാൻ ഇല്ല. പക്ഷേ എപ്പോഴും നല്ല തണുത്ത കാറ്റാണ്. വായുശാസ്ത്രം അനുസരിച്ചു പണിത കെട്ടിടം.

അൽപം കാര്യങ്ങൾ കൂടി

ഏത്രയോ വലിയ ഒരു സംസ്ഥാനമാണ് രാജസ്ഥാൻ. വലിപ്പം കൊണ്ട് ഇന്ത്യയിലെ രണ്ടാമത്തെ സംസ്ഥാനം. രണ്ടര കോടിയിലധികം ജനങ്ങൾ താമസിക്കുന്നു. ഇന്ത്യയുടെ അതിർത്തി സംസ്ഥാനങ്ങളിൽ ഒന്നാണിത്. ജനങ്ങൾ അധികവും രജപുത്രൻമാരാണ്. ബ്രാഹ്മണർ, ബനിയ, ജാട്ട്, ചമാർതുടങ്ങിയ വർഗ്ഗക്കാരുമുണ്ട്. സാക്ഷരത വളരെ കുറവാണ് എൺപതു ശതമാനം ജനങ്ങൾക്കും എഴുത്തും വായനയും അറിയില്ല. ജനങ്ങളിൽ മുപ്പതു ശതമാനത്തിന് സ്വന്തമായി ഭൂമിയില്ല. പട്ടിക ജാതിക്കാരും പട്ടികവർഗ്ഗക്കാരും കൂടി അറുപതു ലക്ഷത്തോളം വരും. ഹിന്ദിയാണ് സംസ്ഥാനത്തിന്റെ ഔദ്യോഗിക ഭാഷ. സംസാരഭാഷ രാജസ്ഥാനിയാണ്. മറ്റു ചില പ്രാദേശിക ഭാഷകളും പ്രചാരത്തിലുണ്ട്.

കൃഷിക്കാരാണ് അധികവും. ബജറ, ഗോതമ്പ്, ചോളം, നെല്ല്, ബാർലി, പഴവർഗ്ഗങ്ങൾ എന്നിവ കൃഷി ചെയ്യുന്നു. ആളുകൾക്ക് നല്ലപൊക്കവും വണ്ണവും ഉണ്ട് കഷ്ടപ്പെട്ട് ജോലി ചെയ്യാൻ താൽപര്യം ഉള്ളവരാണ്. ഖനികളിൽ ജോലിചെയ്യുന്നവരും ഉണ്ട്.

വെള്ളം കിട്ടാൻ വിഷമമാണ്. അതിനാൽ കൃഷിക്കാർ കഷ്ടപ്പെടുന്നു. ഇപ്പോൾ ചില അണക്കെട്ടുകൾ

ഉണ്ട്. രാജസ്ഥാൻകനാൽ പ്രസിദ്ധമാണല്ലൊ. അവിടെ നിന്ന് കൃഷിക്കു വെള്ളം കിട്ടും. രാജസ്ഥാൻ കനാലിന് 425 മൈൽ നീളമുണ്ട്. ഭക്രാ,ജവായ്, ചംബൽഎന്നിവ മററു പ്രധാനപ്പെട്ട ജലസേചന പദ്ധതികളാണ്.

ഇന്ത്യയിൽ ഏററവും കൂടുതൽ ഒട്ടകം ഉള്ളത് രാജസ്ഥാനിലാണ്. ഒട്ടകം ഇവിടുത്തെ ഒരു വാഹനമാണ്. നിലം ഉഴാനും ഒട്ടകത്തെ ഉപയോഗിക്കുന്നു. ആടുവളർത്തലും ഇവിടത്തെ പ്രധാന തൊഴിലാണ്. ആടിന്റെ രോമം വെട്ടി കമ്പിളി ഉണ്ടാക്കുന്നു.

രാസ്ഥാനിൽ പഞ്ചായത്ത് സമതികളുണ്ട്. ജില്ലാപരിഷത്തുകളുണ്ട്. പൊതുജന നൻമയ്ക്കായി ഈ സഭകൾ പ്രവർത്തിക്കുന്നു.

ദീപാവലി, ഹോളി, ദശ്ഹരാ, ഈദ്, മുഹറം, ക്രിസ്തുമസ്സ് തുടങ്ങിയവ ഇവിടെയും വിശേഷ ദിവസങ്ങളാണ്. തീജ്, ഗംഗൗർ എന്നീ രണ്ടു വിശേഷദിവസങ്ങൾ കൂടിയുണ്ട്. ഇതെല്ലാം ഉത്സവങ്ങളായി ആഘോഷിക്കുന്നു.

പഴയ നാട്ടു രാജ്യങ്ങൾ ചേർന്ന് ഉണ്ടായതാണ് രാജസ്ഥാൻ. ഭരണസൗകര്യത്തിനായി സംസ്ഥാനത്തെ അഞ്ചു ഡിവിഷനുകളായി തിരിച്ചിരിക്കുന്നു–ജയപ്പൂർ, ബിക്കാനീർ, ജോധ്പൂർ, ഉദയപ്പൂർ, കോട്ട എന്നിവ. രാജസ്ഥാന്റെ വടക്കുകിഴക്കും തെക്കുപടിഞ്ഞാറും ആരാവലി മലനിരകളാണ്. ഇതിന്റെ തെക്കു പടിഞ്ഞാറൻ അറററത്ത് ആബുമലകളുടെ ഉയർന്ന ഭാഗങ്ങൾ കാണാം. പടിഞ്ഞാറെ ഭാഗം മരുഭൂമിയാണ് മഴ കുറവാണ്. കാലാവസ്ഥ അത്ര സുഖകരമല്ല. ചൂടു കാലത്ത് വലിയ ചൂട്. തണുപ്പുകാലത്തു വലിയ തണുപ്പ്. രണ്ടും വിഷമകരം. ധാരാളം നദികളുണ്ട്. ബനാസും ചമ്പലുമാണ് പ്രധാനമായവ. ധാരാളം അഭ്രം ഇവിടെ നിന്ന് കിട്ടുന്നു. രാ

സവളം ഉണ്ടാക്കുന്നതിന് ആവശ്യമായ ജിപ്സം കിട്ടുന്ന ഏക സംസ്ഥാനം രാജസ്ഥാനാണ്. തുണി, പഞ്ചസാര, നൂലുകൾ, സ്പിരിറ്റ് തുടങ്ങിയവയാണ് പ്രധാന വ്യവസായങ്ങൾ.

നേരത്തെ പറഞ്ഞവ കൂടാതെ കാണേണ്ട മറ്റനേകം സ്ഥലങ്ങളും രാജസ്ഥാനിലുണ്ട്. ജോഡ്പൂർ കാണേണ്ടതാണ്. അവിടെ ധാരാളം പഴയ കോട്ടകൾ ഉണ്ട്. തീർത്ഥങ്ങളും പള്ളികളും ഉണ്ട്. പാകിസ്ഥാനും ആയുള്ള യുദ്ധത്തിൽ അവിടെയുള്ളവർ വളരെ കഷ്ടപ്പാടു സഹിച്ചു. പല നല്ല വിദ്യാലയങ്ങളുടേയും കേന്ദ്രമാണ് ബിക്കാനീർ. കാഴ്ചബംഗ്ലാവ് ഉണ്ട്. പൂന്തോട്ടങ്ങൾ ഉണ്ട്. ജൈസൽമേർ, കോട്ട, ബൂന്ദി, അബു, അൽവർ, ഭരത്പൂർ മുതലായ സ്ഥലങ്ങൾ പ്രസിദ്ധങ്ങളാണ്. സ്നേഹസമ്പന്നരായ ജനങ്ങളാണ് രാജസ്ഥാനികൾ. പുരോഗതിക്കായി അവർ വെമ്പൽ കൊള്ളുന്നു. വിദ്യാഭ്യാസം കൊണ്ട് കരുത്തു നേടാൻ അവർക്ക് സാധിച്ചിട്ടില്ല. അവരുടെ കഷ്ടപ്പാടുകൾ മാറണമെങ്കിൽ അവിടെ എല്ലാവർക്കും പഠിക്കാനും ചിന്തിക്കാനും ഉള്ള ചുറ്റുപാട് ഉണ്ടാക്കണം.

★

2215

രാജസ്ഥാൻ

ഇന്ത്യയിലെ പ്രധാന സംസ്ഥാനങ്ങളിൽ ഒന്നാണു് രാജസ്ഥാൻ. വിസ്തീർണ്ണംകൊണ്ടു് ഇതു് ഇന്ത്യയിലെ മൂന്നാമത്തെ സംസ്ഥാനമാണു്. മരുപ്രദേശമായതുകൊണ്ടു് മറ്റു സംസ്ഥാനങ്ങളിലെപ്പോലെ ഇവിടെ ആളുകൾ തിങ്ങിപ്പാർക്കുന്നില്ല. കൃഷിസ്ഥലങ്ങളിൽ കനാൽവഴി വെള്ളം വിട്ടു് കൃഷി ചെയ്തുവരുന്നു. കൃഷിക്കുടാതെ ആട്ടമാട്ടകളെ വളർത്തിയും പലതരം കൈത്തൊഴിലുകൾ ചെയ്തും ജനങ്ങൾ ജീവിക്കുന്നു. മനോഹരമായ ജയപ്പൂർ പട്ടണമാണു്, രാജസ്ഥാന്റെ തലസ്ഥാനം.

JAWAHAR SMARAK
Reg
KOTTAYAM

കേരളത്തിലെ നവസാക്ഷരർക്കു് മറ്റു സംസ്ഥാനങ്ങളെക്കുറിച്ചു് സാമാന്യമായ അറിവു കിട്ടുന്നതിലേക്കു് കേരള ഗ്രന്ഥശാലാസംഘം തയാറാക്കിവരുന്ന ഗ്രന്ഥമാലയിൽ പെട്ടതാണു് ഈ ചെറുപുസ്തകം. ശ്രീ. കെ. ജി. ബാലകൃഷ്ണപിള്ളയാണിതിന്റെ രചയിതാവു്.

കേന്ദ്ര-സംസ്ഥാന ഗവൺമെന്റുകളുടെ സഹായത്തോടുകൂടിയാണു്, ഇതു് പ്രസിദ്ധപ്പെടുത്തുന്നതു്.

Indic Digital Archive Foundation

ഭാരതദർശനം 9

JAWAHAR SAHITYA GRANTHASALA
KIDARAUZHI, VENGANUR P.O.
2215

രാജസ്ഥാൻ

കേരള ഗ്രന്ഥശാലാസംഘം
തിരുവനന്തപുരം-1

വില: 1-50

gpura.org